

Imer Brizani-Traja

LE STANITE
R **mi**
GREDO !

TRAJA IMER BRIZANI je bil rojen 8. februarja 1958 v Prištini.

Odraščal je v šestčlanski družini. Mama Fethija Brizani je skrbela za otroke, oče Uka Brizani - glasbenik (igral je na trobento), pa je bil dirigent RTV Priština. Oče je delal noč in dan, da bi svojim otrokom omogočil šolanje. Sodeloval je pri snemanju prve romske pesmi (1952-53), nastopal po raznih JAZZ festivalih v bivši Jugoslaviji in drugje po Evropi.

Sodeloval je z najrazličnejšimi glasbeniki (od Jožeta Privška, Moimir Sepeta do Bojana Adamiča).

Traja I. Brizani je končal medicinsko srednjo šolo v Prištini - zobotehnično smer. Leta 1980 je prišel v Ljubljano, kjer je nadaljeval s študijem stomatologije. Sedaj se ukvarja z jazzom, z etnično in romsko glasbo. S svojim ansamblom pogosto nastopa v tujini. Je često gost na mednarodnih festivalih jazza in etnične glasbe. Letos ja na Filozofski fakulteti v Ljubljani opravil sprejemni izpit za študij muzikologije.

Do sedaj je posnel pet zgoščenke, pisal je glasbo za film, gledališče in radio. Sodeloval je s številnimi pomembnimi glasbeniki v Sloveniji.

Imer Brizani - Traja

LE OSPANITE – ROMI GREDO!

Mohorjeva
Celovec 2000

Brizani, I.Traja: Le ostanite - Romi gredo!
Izdala Mohorjeva založba v Celovcu
Uredil Vinko Ošlak
Celovec-Ljubljana-Dunaj 2000.
© I.Traja Brizani
Printed in Slovenia.

Uvod

Etnična zgodovina Romov je zelo zanimiva, saj kaže na etnično prihodnost velikega števila skupin, včasih različnih, včasih pa istorodnih demografskih celot in karakteristik, ki vse sestavljajo romsko etnijo.

Vsi izvirni podatki temeljijo na jezikovnih in arhivsko podanih informacijah številnih drugih narodov Azije in Evrope, ki so jih beležili. V teh arhivih in izročilih se govori o romskem narodu, njegovih hordah in skupinah, o njegovem življenju in delu, ali o nenavadnem obnašanju v družabnih krogih, na robu in izven družbenega okolja, kot o neenakopravni etniji.

Glede na zapiske zgodovinarjev sta geografski prostor in prostor zgodovine deljena. Etnologi, antropologi različnih teoretičnih orientacij so pogosto proučevali narode, kakor so Romi.

V osnovi so danes Romi ena najstareših in najbolj patriarhalnih etnij v evropskih državah, njihova etnična zgodovina pa je dragocen delček za etnologijo na splošno, še posebej za slovenski pogled na druge narode in etnije.

Namen te knjige je predstaviti predvsem pozitivne plati Romov, jih prikazati v drugi luči, kakor jih glede na številne stereotipe in predsodke poznajo evropski narodi in predstaviti nekaj pomembnih Romov in njihovih dosežkov, predvsem v umetnosti. Zgodovina Romov, njihovo preseljevanje in današnje razmere, v katerih živijo, bodo predstavljene na kratko in ne preveč poglobljeno, le toliko, da bralec dobi nekak splošni vpogled v dogajanje. Celotne družbeno-politične problematike ne bom poskušal niti zajemati niti reševati.

POGLED V ZGODOVINO ROMOV

O izvoru Romov

Izvor in naselitev Romov v Evropo sta bila dolgo zavita v temo. Šele znanost 18. in 19. stoletja je to vprašanje nekoliko razsvetlila in zapisala, da je njihova pradomovina Indija. Iz matične pokrajine so se po mnenju mnogih raziskovalcev začeli izseljevati zaradi osvajalnih vojn na Indijo v devetem stoletju. Takrat so opaženi največji selitveni valovi teh indijskih nomadskih skupin. Tako se je pričela njihova večstoletna selitvena pot. Vzrok njihovega stalnega preseljevanja z vzhoda proti zahodu je bil nomadski način življenja, k temu pa je poleg socialno-kulturnih značilnosti dodatno pripomoglo tudi nenehno preganjanje, zaradi katerega se, četudi bi to hoteli, nikjer niso mogli ustaliti. Zato Romi vse do danes živijo v dvojni socialno-kulturni stvarnosti - ohranjajo svoj tradicionalni način življenja, hkrati pa se prilagajajo razmeram v območjih, v katerih se naseljujejo.

O poreklu Romov so se ohranili številni miti in legende, ki so jih Romi prenašali s seboj z ustnim izročilom, in ki so pri začetnem raziskovanju nemalokrat zavedli tudi znanstvenike, ki so preučevali njihovo zgodovino.

Ena izmed legend, ki govori o izvoru in prekletstvu Romov, pravi takole:

Neki prerok je opozoril indijskega kralja, da bo sovražnik napadel njegovo kraljestvo in mu uničil družino, vendar bo napadalec nemočen, če bo napadel Rome. Kralj zato pokliče romskega poglavarja in mu v tajnosti odda hčer edinko, Gan. Njo naj bi poglavar vzgojil kot svojega pravega otroka. Gan je odrasla v isti družini kakor poglavarjev sin Čen. Nekega dne stari poglavar umre, romsko pleme

pa sili novega poglavarja Čena, naj se oženi. Čen pa je zavračal poroko s katero koli žensko in grozil, da se bo, če ga bodo še naprej silili, ubil, ker ima rad le svojo sestro.

Čenu je mati zaupala, da Gan ni njegova prava sestra, a da mora čuvati skrivnost, saj bi lahko sovražnik ubil Gan kot kraljevo hčer. Pleme se je razdelilo v dva tabora. V prvem so bili tisti, ki so podpirali novega poglavarja, v drugem pa tisti, ki so ga zaradi zakona s sestro obsodili in niso priznavali takšnega plemenskega poglavarja. Drugi tabor je prisilil Čena in njegove privrženice, da so se izselili iz indijske dežele. Od takrat naprej se Čen in njegovi rojaki selijo iz mesta v mesto, saj jih je prerok preklel, da nikdar ne smejo prespati dveh noči v istem mestu, ne piti vode dvakrat iz istega vodnjaka, prečkati dvakrat iste reke v istem letu.

Mitom in legendam se pridružujejo mnoga druga ustna izročila in verovanja Romov, kakor tudi sam jezik, v katerem so ohranjeni sledovi njihovega indijskega izvora.

Vendar pa ustna izročila niso zadosten dokaz za rekonstrukcijo romske preteklosti. Kadar govorimo o Romih, je treba upoštevati tudi različne znanstvene poglede. Ti pogledi še niso dovolj raziskani in klasificirani, ampak vseeno je razvidno, da se Romi omenjajo v legendah, zgodbah, pesmih, pregovorih, izrekih, anekdotah in verovanjih številnih narodov sveta. To dejstvo govori o davni prisotnosti Romov v teh krajih.

Druga vrsta podatkov so pisna izročila. V iskanju izvora Romov so nekateri segli po *Mahabharati*, Homerjevi *Iliadi*, Herodotovih in Strabonovih zgodovinskih spisih. A na osnovi omenjenih del, v katerih poleg omembe Romov ni nikakršnih drugih podatkov, je težko sklepati karkoli zanesljivega o daljni preteklosti Romov, torej o tem, kaj se je z njimi zgodilo. Prve pisane omembe Romov v Evropi so iz leta 1068. To je besedilo o življenju sv. Žora Antonskega, ki je bilo spisano v samostanu Iviron na gori Atos v Grčiji. V tem delu se govori o Adsinkanih (iz te besede je verjetno izpeljana beseda Cigani). Znanstveniki se strinjajo, da to besedilo obravnava romsko ljudstvo.

Nekateri znanstveniki sicer menijo, da so Romi prišli v dežele bizantinskega cesarstva že prej, sredi 9. stoletja, v Perzijo pa celo že v 4. stoletju.

Druge pisne omembe Romov so tudi v arhivskih spisih, kronikah, potopisih in od 15. stoletja naprej tudi v popisih prebivalstva. Čeprav številni, tudi arhivski dokumenti zaradi velike razpršenosti med državami in institucijami do danes niso bili sistematizirani in tudi sicer ne podrobno raziskani. Med arhivskimi dokumentacijami ki omenjajo Rome, so najbolj znane zakonske uredbe centralnih in lokalnih oblasti, objave, deklaracije, edikti aretacij, sodni spisi, itd. To očitno pomeni, da so bili Romi v številnih evropskih državah preganjani, čeprav se pregoni niso povsod enako izvajali. Najpogosteje so v takih objavah Romi predstavljeni kot asocialni, berači, prevaranti, vrači, lopovi, kriminalci, itd.

Znanstveni pogledi na poreklo Romov

Mihael Jan de Goje (1863 - 1909), znani arabist, je trdil, da so Romi potomci Džatov. Džati so v Indiji velika nomadska kasta, medtem ko so v Pakistanu znani kot kmetje in živinorejci. V Afganistanu se to ime uporablja za označevanje šestih romskih skupin, oziroma ime, ki pogojno ustreza evropskima nazivoma Gypsies in Cigani. To de Gojevo hipotezo so priznavali tudi nekateri indijski raziskovalci in jo tudi utrjevali z raziskovanjem Džatov. Tako na primer M. S. I. Divana meni, da so Džati potomci rodu Javadasa, ki se omenjajo v Mahabharati. Nekateri drugi pa trdijo da so Džati nastali iz mešanih zakonov bramancev in nebramancev in so zato drugačnega izgleda in fizionomije. Tretji so zopet menili, da so Džati prišli v Indijo v 6. stoletju po Kr. in se zlili z indijskim prebivalstvom.

Sodobni indijski lingvisti in raziskovalci, kakor V. R. Riši, Dž. S. Patanija, Piere Lal Šarma in drugi, zastopajo stališča, ki so blizu

njihovim predhodnikom, ali se od njih tudi nekoliko razlikujejo. Raziskovalec iz Pakistana Kuršid A. Kan meni, da je romski jezik v najbližjem sorodstvu z marvarskim jezikom, ki ga govorijo v Radžastanu.

Lingvističnim raziskavam so sledile antropološke raziskave. Tako je znani nemški antropolog Johan Fridrich Blumenbah trdil, da je lobanja Romov najbolj podobna koščati glavi egiptovske mumije, medtem ko je Vajsbah raziskoval fizične lastnosti Romov in prišel do sklepa: če bi opazovali samo s prostim očesom, bi bili Romi najbližji Egipčanom, tudi po obliki lobanje so Romi mnogo bližje Egipčanom kakor pa visokoglavim Indijcem.

Isidor Kopernicki je na osnovi primerjalnih raziskav sklepal, da je med Romi in Indijci nedvomno sorodstvo, dodal pa je, da se glava Romov le malo razlikuje od siceršnjega indijskega tipa.

Podobno je sklepal tudi A. Ovelek, medtem ko je indijski antropolog Babu Radžendral la Mitra menil, da so Romi v najbližjem sorodstvu z bengalskim narodom Bedija (Bedia).

Ežen Pitard, nekdanji profesor antropologije na univerzi v Ženevi, čigar delo *Les Tsiganes ou Bohémiens* nedvomno zavzema najpomembnejše mesto v antropološki literaturi o Romih, je opravil mnogo bolj izčrpne raziskave, na osnovi katerih je prispel do sklepa, da so Romi dolihocfalnega tipa, torej da so kot etnična skupina indijskega izvora.

Indijski izvor Romov, o katerem ne dvomi več nihče med resnimi raziskovalci, potrjujejo tudi številne druge raziskave: etnografske, mitološke, sociološke, itd.

Vendar kljub temu še vedno ne vemo, kje točno so bili Romi v Indiji nastanjeni, in zakaj so zapustili Indijo. Poleg teh so ostala

nepojasnjena tudi številna druga vprašanja, ki se dotikajo Romov, pa tudi Sintov in Kalov.

Tudi pri današnjih plemenih v Indiji se porajajo vprašanja, ali jih raziskovalci obravnavajo kot romska in ali se med Rome prištevajo sami.

Če so Romi indijskega izvora, potem je logično, da je njihova daljnja preteklost del zgodovine Indije, potem pa Irana (Perzije), arabskega, bizantinskega in osmanskega cesarstva. V tem smislu je torej potrebno poznati zgodovino Indije, da bi s tem ozadjem osvetlili dogodke, ki so lahko bili izrednega pomena za usodo evropskih Romov.

Pomembni raziskovalci in njihova dela o poreklu Romov

Zgodovino Romov, njihov način življenja in kulturo, so skoraj vedno preučevali drugi, ne Romi sami.

Bonaventura Vulkanijsum, profesor grščine v Leidenu, kjer je 1614 umrl, je omenjen kot začetnik pri raziskovanju Romov.

Leta 1652 je bila v Leipzigu sprejeta prva doktorska dizertacija o Romih. Pod naslovom *Dissertatio philosophico de Cingaribus* jo je napisal in zagovarjal Jakob Tomazijus (1622 - 1684), ki se sicer pojavlja kot predavatelj in avtor številnih študij iz zgodovine filozofije, klasične literature in zgodovine cerkva.

Nadalje so o Romih pisali Albert Kranc, Sebastian Minister in drugi. Vendar pa niti omenjeni niti številni drugi znanstveniki in raziskovalci niso uspeli pojasniti izvora Romov. To je uspelo šele Jakobu Karlu Hristofu Ridigeru, ko se je v Leipzigu leta 1782 pojavila njegova knjiga. Nekateri to odkritje sicer pripisujejo Stefanu Valiju,

madžarskemu duhovniku, ki je v času svojega študija v Leidenu, kjer je imel priložnost za stike s študenti iz Indije, opazil, da obstaja velika podobnost med romskim in indijskimi jeziki.

Heinrich Moric Gotlib Grelman je odklonil vsak sum o izvoru Romov. V knjigi *Cigani*, ki je izšla leta 1783, je brez dvoma dokazal, da so Romi iz Indije in da je romski jezik v najbližjem sorodstvu s jezikom hindi.

Delo Avgusta Friedricha Pota *Cigani v Evropi in Aziji* je prav tako zelo pomembno za zgodovinsko razlago izvora Romov. Pot je bil učenec Franca Bopa, v tem času največjega poznavalca sanskrta, ki mu je v znak spoštovanja posvetil svoje največje delo. V znak zahvale omenja Pot tudi Lorenca Difenbaha in Grafundera, ki sta mu s svojim znanjem romskega jezika pomagala pri pisanju njegovega dela, v katerem so navedeni vsi dialekti, ki so imeli kljub različnosti romskega jezika skupni koren in osnovo. Pot je zaključil svojo knjigo z ugotovitvijo, da je romski jezik (*romani čib*) eden od številnih mlajših indijskih dialektov, najbližji pa je hindustanskemu in urdskemu jeziku.

Naslednik Potovega dela je bil Franc Miklošič, svetovno znan lingvist slovenskega porekla. Utrjeval je znanje o Romih in raziskoval njihov odhod iz Indije. Miklošičeva dela, ki jih je objavila Dunajska Akademija za Znanost v letih od 1872 do 1881, zavzemajo osrednje mesto v literaturi o Romih. V rezultatih svojih raziskav je Miklošič prišel do sklepa, da je treba romski jezik uvrstiti v severozahodno Indijo, v indijski Kavkaz (Kafiristan, Daristan, Kašmir in Mali Tibet), da torej pripada skupini *dardu* jezikov. Tako naj bi bila matična dežela Romov severozahodna Indija, pri čemer je treba upoštevati nova spoznanja. Miklošič je primerjal romski jezik z indijskimi jeziki prve skupine (srednjeindijski in novoindijski dialekt) in sklepal, da so Romi zapustili to jezikovno skupino že davno, še preden so se soglasniške skupine iz staroindijskega *st* spremenile v *ht* in *th* (v novoindijskih

dialektih). Miklošič pa je tudi opozoril, da te spremembe niso nastale v vseh indijskih jezikih in dialektih.

Selitve Romov in njihov prihod na evropska tla

Ker se prva zapisana zgodovina začenja šele v zgodnjem 15. stoletju - tako glede izvora in tudi glede na jezikovne posebnosti (podobnost romskega jezika z jezikoma Hindi, Panjabi in jezikom v severni Iniji) in antropološke posebnosti (oblika telesa in krvna skupina, značilna za severno Indijo) se je izoblikovala teza, da je poreklo današnjih Romov severna Indija.

Emigracija iz severne Indije je potekala v nekaj valovih.

Glavni tok migracije med X. in XIII. stoletjem.

Splošno mnenje je, da je bila prva migracija v V. stoletju po Kr.. Kot primer prve migracije beležijo sprejem 12000 glasbenikov, imenovanih Zott (iz Artabkega Jatt – prednikov modernih perzijskih Luris ali Lulis) pri perzijskem monarhu Behramu Gouru.

Drugi glavni tok migracije se pojavi v času muslimanske invazije v severno Indijo v zgodnjih 800-tih letih.

Nekaj dodatnih invazij med X. in XIII. stoletjem je ponovno povzročilo preseljevanje v Evropo (v jugovzhodno Evropo v zgodnjem XIII.stoletju, v srednjo in vzhodno Evropo v XIV. stoletju in v zahodno in severno Evropo v poznem XIV. in zgodnjem XV. stoletju).

Na osnovi analize romskega jezika je Fran Miklošič predpostavil smeri selitve Romov. Po Miklošiču so Romi potovali prek Kabulistana, Irana in Armenije. Tam so prek Frigije in Lakonije prišli v bizantinsko cesarstvo. Nekatere horde so se nastanile v arabskih

državah, manjše skupine pa so potovale skozi Sirijo in prišle v Egipt in severno Afriko ter od tam skozi Gibraltarsko ožino na evropska tla. Grčija in Armenija sta bili pomemben most na potovanju z vzhoda na evropski kontinent. Romi so dolgo ostali v Armeniji, kar dokazujejo tudi številne armenske besede, ki jih še danes najdemo v romskem jeziku. Sredi XIV. stoletja so se skoraj na celotnem ozemlju Grčije pojavila barakarska naselja (mesta). Po trditvah nekaterih avtorjev je prvo ozemlje, kamor so Romi prišli v začetku XIV.stoletja, Corfu. Korak za korakom so se romske skupine razširile po vsej Evropi. Glede na običaje na geografskih področij, ki so jih naselili in dialekte njihovega lastnega jezika, so se oblikovale velike romske skupine, ki so preživele do današnjih dni v vseh evropskih državah.

Raziskovalci romske zgodovine, kakor npr. dr. Donald Kenrick, ne verjamejo, da bi Romi v srednjo Evropo prišli direktno iz Indije. Kenrick misli, da so indijski migrantje prišli iz različnih rodov (plemen), kakor so Sotti in Sindhi, se poročili, pomešali v Perziji in tam ustanovili ljudstvo, imenovano Dom ali Rom.

Veliko jih je potovalo naprej proti Evropi, tako da so današnji Romi njihovi potomci. Lakota, invazija Arabcev ali mongolskih Hunov, vojne ter upanje, da bodo našli boljše življenjske razmere v drugih deželah – vse to je povzročilo, da so različne romske skupine druga za drugo odhajale za soncem, prečkale Bospor in nazadnje prispele v Evropo.

Prve skupine Romov, ki so prispele v Evropo, so domačim prebivalcem pripovedovale o svoji skrivnostni zgodovini in poreklu. Domačini so bili sprva njihovim pričevanjem naklonjeni, ko pa se je ta skrivnost razblinila, so jih imeli za osvajalce, vagabunde, prestopnike ali brezbožnike.

Prihod Romov na slovenska tla

Najstarejši pisni vir, ki priča o prisotnosti Romov na slovenskih tleh, je iz leta 1387 v zagrebški škofijski sodni kroniki, ki omenja Cigana iz Ljubljane. Zato domnevamo, da so se prvi Romi naselili v Sloveniji v XIV. stoletju, čeprav je znano, da so v Evropi prvič zasledili pripadnike tega ljudstva že ob koncu XI. stoletja.

Naseljavanje Romov na slovensko ozemlje je skozi daljše obdobje potekalo v treh smereh: iz smeri Hrvaške - današnji Dolenjski Romi, iz Madžarske - današnji prekmurski Romi in iz smeri nemških dežel - današnji gorenjski Romi ali Sinti. Smeri selitev nam nakazuje tudi današnja naselitev romskih skupin, saj so ostali v bližini meja, od koder so prišli. Nekateri zgodovinski viri opredeljujejo prekmurske Rome kot krpatske (vlaške Rome), dolenjske pa kot hrvaške ali bele Rome. Vsaka od teh skupin govori lastno romsko narečje. Prihod Romov v Prekmurje je označen z letom 1416, enako kot prihod Romov na Madžarsko.

Na slovensko ozemlje so se Romi naseljevali v manjših skupinah, v okviru rodovnih družin. Vse do XVIII. stoletja so bili po načinu življenja nomadi. Z začetkom XVIII. stoletja govorimo o prvih stalnih naselitvah posameznih romskih skupin na slovenskem ozemlju.

V sredini XVIII. stoletja, v letih 1761 - 1767, je avstroogrška cesarica Marija Terezija izdala množico ukrepov - odredb, s katerimi je želela doseči zakonsko asimilacijo Romov v večinsko prebivalstvo. Kasneje, leta 1783, je njen naslednik, cesar Jožef II. proces asimilacije Romov še zaostрил. Odredbe so vsebovale: prepoved nomadskega načina življenja Romov - prepoved preseljevanja iz kraja v kraj, prepoved opravljanja romskih tradicionalnih poklicev, prepoved medsebojnih porok, prepoved vzgoje otrok in njihova prisilna oddaja v tujo prevzgojo, prepoved rabe romskega jezika in tudi prepoved rabe imena Rom ali Cigan. Imenovali naj bi se "novi naseljenci". Takrat je bil na tem območju izveden tudi prvi popis romskega prebivalstva. Odredbe so začeli uresničevati, toda namena s temi ukrepi niso dosegli.

V 19. stoletju so sledila razna “reševanja” romskega vprašanja, predvsem z uporabo raznih okrožnic, ukorov in odredb tedanjih oblasti, ki so začele preganjati Rome iz kraja v kraj.

Kako so v tistih časih o Ciganih na slovenskem mislili in pisali

Dolenjske novice so v osemdesetih letih IX. stoletja kar precej pisale o Ciganih, ki jih takrat še niso imenovali Romi. Prva vest je prišla s seje Kranjskega deželnega zbora, kjer so leta 1885 sklenili, da “se bode s Cigani ostreje ravvalo”. Za časnika, ki je pisal, da nas je “Bog ustvaril kot Slovence in nam dal slovenščino, da se v tem jeziku zgovorimo in da v tem jeziku mislimo, molimo, beremo, pišemo in se izobražujemo”, ni bilo nič krščansko, ko je obravnaval Cigane kot drhal, nadlogo, železne kobilice, nepotreben zarod, goljufive pijavke itn., ki bi jim bilo treba najti prostor nekje v Afriki. Tja so po mnenju kranjskih poslancev morda sodili zato, ker so nekateri med njimi verjeli, da so Cigani prišli iz Afrike in ne iz Indije, kakor je dokazal Fran Miklošič, ki je v letih 1872-1880 napisal najpomembnejše znanstveno delo o Evropskih Ciganih.

“Čudno je res, da vsredi med nami žive divjaki – Cigani – brez vsakega poduka, v zakonu brez zakona in nihče se jih ne vsmili,” je pisal dolenjski Časnik. Predlagal je, da bi odrasle “potaknili v prisilne delavnice, otroke pa v odgojevalnice”.

Takšen odnos do Ciganov je izviral še iz prešnjih časov, ko so jih tedanje oblasti obravnavale še veliko strožje. Znana je okrožnica iz leta 1724, ki je v imenu cesarja naročala vsem deželnim sodiščem, naj preženejo Cigane iz dežele.

Tako pa lahko beremo pričevanje slovenskega etnologa, dr. Nika Kureta:

“Kadar se je razširil glas, da pred mestom spet šotorijo Cigani, se je vzbudila v nas grozljiva radovednost. Hodili smo jih gledat. Blizu si nismo upali – zadrževale so nas v podzavesti skrite materine zgodbe o Ciganih, ki kradejo otroke. Zato temnopoltim obrazom okoli voz in šotorov nič kaj nismo zaupali. In vendar so nas privlačevali šotori in ogenj med njimi.

Takrat še nismo poznali tabornikov – pa žive barve in skrivnostna govorica, ki je

nismo mogli razumeti. Bila je svojevrstna romantika, ki ni delovala samo za nas. Danes vem, kako dovzetni so bili zanje številni umetniki in kako usodno so ji zaupali veliki raziskovalci Ciganov.”

Izvor imena Cigan oz. Rom

Različica imena Cigan je razširjena skoraj v vseh evropskih jezikih (Tzigane, Gitano, Zigeuner, Ciganin, Zingaro,...). To ime so dobile indijske nomadske skupine verjetno že ob prihodu na evropska tla. Ker beseda Cigan ne obstaja v romskem jeziku, je očitno, da so jih tako poimenovali drugi. Izvor imena ni zanesljivo potrjen, predvideva pa se, da izhaja iz grške besede *athinganos*, ki pomeni *nedotakljiv*. *Athinganoi* se je imenovala tudi frizijska verska sekta, ki se je ukvarjala z magijo.

Ime Rom se je začelo uveljavljati v novejšem času, predvsem zaradi negativnega prizvoka, ki ga vsebuje ime Cigan. Beseda *Rom* izhaja iz romskega jezika in pomeni *človek* in tudi *mož* (poročen); Romni - poročena ženska; Roma - ljudje. Na prvem svetovnem kongresu Romov, leta 1971 v Londonu, so ti sami sprejeli ime Rom - Roma, kot uradno ime za vse pripadnike tega naroda.

V nekaterih državah so jih poimenovali tudi Egipčani: Anglija - Gypsies; Grčija - Ejiftos, Albanija - Evgit; - ker so Romi ob prihodu na evropska tla pripovedovali zgodbe, da prihajajo iz Egipta. V nemških pokrajinah se imenujejo *Sinti* - izvor lahko najdemo v jeziku hindi ali reki Ind. V Španiji in Perziji so jih poimenovali tudi po barvi kože: Cales, Karači, oboje pomeni črn.

ROMI V EVROPI DANES

Geografska naseljenost

Pripadniki romske skupnosti živijo v vseh evropskih državah. Ocenjujejo, da danes živi v Evropi od 10 do 12 milijonov Romov. Težko pa je ugotoviti točno število. Vzrok za to je v še vedno prisotnem nomadskem načinu življenja, predvsem pa v tem, da se ob popisih prebivalstva vsi Romi ne opredeljujejo za pripadnike romske narodnosti. Zato je potrebno tudi podatke z naslednjega grafikona jemati s pridržkom:

Večina Romov živi v vzhodni Evropi (8 milijonov), največ v Romuniji (skoraj 3 milijoni). Ostali, 2-4 milijoni pa živijo v državah Evropske zveze. Približno število vseh Romov na svetu je od 12 do 15 milijonov.

Podatki o številu romskega prebivalstva v evropskih državah

Vzeto iz: Index, with ERRC, Gypsies, št.4/98

Albanija	95.000
Avstrija	22.500
Belorusija	12.500
Belgija	12.500
BiH	45.000
Bolgarija	750.000
Hrvaška	Đ5.000
Ciper	750
Češka	275.000
Danska	1.750
Estonija	1.250
Finska	8.000
Francija	Đ10.000
Nemčija	120.000
Grčija	180.000
Madžarska	575.000

Irska	23.000
Italija	100.000
Letonija	2.750
Litva	3.500
Luxemburg	125
Makedonija	240.000
Moldavija	22.500
Nizozemska	37.500
Norveška	750
Poljska	55.000
Portugalska	45.000
Romunija	2.100.000
Rusija	230.000
Slovaška	500.000
Slovenija	9.000
Španija	725.000
Švedska	17.500
Švica	32.500
Turčija	400.000
Ukrajina	55.000
Velika Britanija	105.000
Jugoslavija	425.000

Položaj Romov v Evropi

Žrtve vseh vojn in konfliktov

Romi si nikoli niso izmišljali nacističnih sistemov, vojn, komunistične diktature ipd., vendar pa so bili vedno največje žrtve vseh teh družbenih oblik.

V času nacizma, v 2. svetovni vojni, so bili Romi skupaj z Judi soočeni s poskusom popolnega uničenja. Do pred kratkim o genocidu nad Romi skorajda ni bilo govora. Drugače kakor pri judovskem prebivalstvu Romi sami niso imeli sredstev (publikacij, knjig), da bi spregovorili o svoji usodi. Objektivno, na osnovi dokumentov je o holokavstu nad Romi do sedaj pisalo le nekaj raziskovalcev. Najpopolnejšo sliko dajeta knjigi *Usoda evropskih Ciganov*, Donalda Kenrika Gratana Paksona in *Pozabljeni holokavst*, Kristjana Bernadaka. V času 2. svetovne vojne je bilo samo v Nemčiji pomorjenih okoli pol milijona Romov. V celoti se številke vseh romskih žrtev nacizma gibljejo od milijona in pol do treh milijonov.

Na pragu XXI. stoletja je vojna na Balkanu (na Hrvaškem, v Bosni in na Kosovu) povzročila največje etnično "čiščenje" in eksodus Romov po 2. svetovni vojni.

V Bosni, kjer je v času federativne Jugoslavije živelo med tristo in petsto tisoč Romov, so mnogi bili pobiti skupaj z muslimani, veliko jih je končalo v taboriščih ali pa so bili pregnani in danes živijo kot pregnanci oz. begunci v tujih državah. Po podpisu mirovnega sporazuma pa so postali nezaželeni na celotnem ozemlju Bosne. Gre za skoraj pol milijona ljudi.

Najnovejši genocid nad Romi pa poteka od leta 1999 v jugoslovanski pokrajini Kosovo. Izpostavljeni so brezizhodni situaciji - znašli so se med dvema ognjema. Če se postavijo na srbsko stran, postanejo tarča Albancev in narobe. Po umiku jugoslovanske vojske in policije in ob prihodu mednarodnih sil v to pokrajino, je iz Kosova pred maščevanjem albanskega prebivalstva zbežalo veliko število Romov. Točnih podatkov, koliko jih je na tem območju živelo prej ni, ocenjuje pa se, da jih je bilo nekaj deset tisoč. Danes jih je na Kosovu ostalo le še nekaj sto!

Veliko Romov je zaradi vojne na Balkanu brezdomcev, razseljenih oseb, političnih azilantov in bolnih. Tudi mednarodna pogajanja za rešitev položaja Romov po razpadu Jugoslavije so potekala brez udeležbe romskih skupin, ki so živele na tem ozemlju.

Nasploh bi lahko rekli, da današnja Evropa ni najbolj naklonjena romski skupnosti, saj ta še vedno sodi med eno najbolj diskriminiranih narodnih skupnosti. Razmere, v katerih živijo današnji Romi v Evropi so si v mnogih pogledih podobne, v podrobnostih pa se razlikujejo glede na državo, v kateri živijo. Le v nekaj državah, kakor so Finska, Avstrija, Madžarska in Makedonija, so Romom priznali lastno individualnost - status etnične manjšine. V Sloveniji so opredeljeni kot etnična skupina.

V veliko primerih so kršene njihove osnovne človekove pravice. Novodobni rasizem se kaže v različnih oblikah, najbolj v fenomenu *neonacizma* (*skinheadov*) in raznih pouličnih tolpa, predvsem v vzhodnoevropskih državah. Veliko Romov se mora zaradi vala rasizma in nasilja v srednji in vzhodni Evropi seliti iz kraja v kraj. Primorani so, da zaprosijo za politični azil v državah evropske skupnosti, ki pa ga največkrat ne dobijo. Zaradi številnih ekonomskih kriz v zahodni Evropi je nezaposlenost še posebej hudo prizadela romsko populacijo.

To pa je na začetku XXI.stoletja in v času splošnega uveljavljanja človekovih pravic in pravic narodnih skupnosti zaskrbljujoče.

Po drugi strani pa se pri Romih pojavlja nova nacionalna in kulturna zavest, ki pomeni nov korak k obrambi človekovih, državljskih in nacionalnih pravic Romov.

MATERIALNA IN DUHOVNA KULTURA ROMOV

Romske navade in običaji

Običaje, rituale in navade Romov je izoblikoval večstoletni nomadski način življenja, izoliranost in različni kulturni vplivi družb, v katerih

so se zadrževali. Nomadski način življenja, ki ga določa tesno sožitje z naravo, je izoblikoval pri Romih poseben odnos do življenja in smrti - svoje življenje so si razlagali skozi naravne zakone: rojstvo - življenje - smrt - ponovno rojstvo. Zato je za romsko skupnost značilna vera v posmrtno življenje. V zvezi s temi pomembnimi dogodki v življenju, ki si jih po znanstveni poti niso znali razložiti, so izoblikovali številne običaje in rituale, ki imajo predvsem varovalno in zaščitno funkcijo. Povezani so z različnimi verovanji, praznoverjem in magijo.

Glede na to, da so živeli in prihajali v stik z različnimi kulturami in so bili podvrženi različnim vplivom, so svoje običaje izražali in jih še izražajo na različne načine, prilagojene vsakokratnemu kulturnemu okolju.

Najpomembnejši in najštevilnejši v romski skupnosti so običaji, ki se vežejo na rojstvo, poroko in smrt.

Rojstvo: Nosečnica (*khamni romni*) uživa posebno pozornost in skrb cele skupnosti. Da bi se otrok rodil zdrav, se mora držati številnih predpisov in prepovedi: ne sme jesti načetega sadja; če krade sadje, se z rokami ne sme dotakniti obraza, ker bo otrok imel na obrazu (ali po telesu) znamenje v velikosti sadeža; ne sme videti mrliča, ker bo otrok imel "mrtvaško" barvo, ipd. Nosečnici se ne sme ničesar odrekati in ničesar skrivati pred njo, predvsem ne hrane; ne sme se ji kazati grdih stvari; ne sme se je zmerjati ali za njo metati kamenje. Romi nosečnico ves čas varujejo pred demoni.

V največji meri se ti običaji nanašajo na družinske skupnosti. Družina je imela starešino, ki je bil najpomembnejši v družini, torej je v romskih družinah veljal strog patriarhat. Vse probleme Romov v skupnosti in družinah, kjer so živeli, so reševali starešine (Baro šero) družine, ali več starešin skupaj, če je bilo vpletenih več družin. Ponavadi so v taki družinski skupnosti živeli tudi bratje in sestre starešine s svojimi ženami ali možmi, pa njihovi otroci in partnerji

otrok, če so bili ti že poročeni. Vendar je bil ta način življenja prisoten pri vseh balkanskih narodih, in sicer življenje s starešino v družinski skupnosti, ki je štela tri ali včasih tudi več generacij skupaj.

Za Rome je značilna velika lojalnost in skrb za svojo družino. V XX. stoletju je seveda prišlo do sprememb, saj so se Romi kulturno asimilirali v svoj življenjski prostor, se izobraževali in se odseljevali od staršev, kakor je značilno tudi za druge narode. Za Cigane-Rome, živeče na območju bivše Jugoslavije, je značilno, da so zakone sklepali s pomočjo "nakupa" žene. Sledovi tega običaja so delno ohranjeni še danes. Cena neveste je zelo velika, plačati pa jo mora ženinov oče, ki mora potem plačati tudi stroške poroke, le izjemoma pa te stroške delijo tudi z očetom. Dekletova nedolžnost igra veliko vlogo pri sklepanju zakona. Če nevesta ni nedolžna, ima mož pravico, da jo vrne očetu in s tem razveže zakon. Lahko pa jo kljub temu obdrži, in sicer v primeru, da je bil sam pred poroko tisti ki je dekletu vzel nedolžnost. Kolikor je dekle nedolžnost izgubila s kom drugim pred poroko z možem, potem jo mož lahko tudi obdrži, vendar njena cena pade za polovico vrednosti. Enako velja, če vstopi dekle v zakon noseča.

Romska imena so zelo različna. Izvirna romska imena so v večini pozabljena zaradi pritiskov in prilagajanju družbam, znotraj katerih Romi živijo. Naj omenimo nekaj romskih imen, ki so vendarle še znana: Kamal in Kamala (boga ljubezni), Sumnal (svet), Pijanka (deklica z izvira), Durija (nedosegljiva), Duda (svetloba), Delthan (božji kraj, lahko tudi ime Kristjan), Enila (poletje), Deldiva (Bogdana), itd. Romi so sicer večinoma prevzemali imena iz družbenega okolja.

Pri poimenovanju Romov igra odločilno vlogo tudi vera. Pri Romih pravoslavne vere dajejo otrokom osebna imena etnične skupnosti, v kateri živijo. Podobno prihaja do poimenovanja pri Romih katoliške, protestantske in muslimanske vere. Pri Romih muslimanske vere etnične skupine Arlija (v južni Srbiji) ponavadi dajejo osebna imena otrokom po prednikih. ženskam po babici, moškim pa po dedku.

Danes pa te običaje počasi opuščajo. V modernem času nekateri Romi poimenujejo svoje potomce tudi po znanih osebah (filmskih igralcih, športnikih, - kakor sicer tudi pri drugih narodih).

Sunet ali obrezovanje

Vsi Romi muslimanske in judovske veroizpovedi že od nekdaj opravljajo sunet ali obrezovanje moških potomcev. Ponavadi opravijo to pri otrocih v starosti od treh do sedmih let, lahko pa tudi prej. Po drugi svetovni vojni je ta običaj delno opuščen, saj Romi niso imeli ljudi, ki bi obrezovanje lahko opravljali. To je prej ponavadi opravljal brivec, ki je bil strokovnjak za to. Brivec je ponavadi prišel na dom in opravil obred. Sedaj ta običaj opravljajo v klinikah pod skrbnim nadzorom zdravnikov.

Romski poklici in umetniške veščine v preteklosti

Zdravilci

V preteklosti so bili Romi znani kot zdravilci in vrači, ki so bili pogosto iskani tudi med neromskim prebivalstvom. V skladu z verovanjem, da so povzročitelji bolezni uroki in demoni, so razvili vrsto metod zdravljenja, katerih cilj je bil izganjanje urokov. Zato je bilo na prvem mestu magično zdravljenje. Z zdravljenjem so se ukvarjale predvsem starejše ženske, ki so pri svojem delu uporabljale številne naravne elemente (ogelj, voda, mesec...), mineralne snovi, rastline ter živali, v katerih magično in zdravilno moč so verjeli. Uporaba teh sredstev je bila povezana s različnimi obredi, ki so jih spremljali z magičnimi izreki. Kot vnaprejšnjo zaščito pred uroki (bolezni) pa so uporabljali amulete - predmete rastlinskega, živalskega ali mineralnega izvora, ki so jih nosili pri sebi. Romi ponekod še danes nosijo amulete kot obrambo pred boleznimi ali kot zdravilo. Poznali so tudi vrsto naravnih zdravilnih zelišč, ki so jih uporabljali za preprečevanje bolezni.

Romi kovači so bili tudi znani zdravilci konj in druge živine: zdravljenje stekline, puljenje zob ipd.

Jasnovidci - vedeževalci

Že od nekdaj so Romi opravljali poklice, kot je napovedovanje prihodnosti s

pomočjo črne magije, odstranjevanje urokov (prekletstev, itd.), ženske so se ukvarjale

z napovedovanjem prihodnosti iz kart, fižola ali z dlani. Zaradi tovrstnih poklicov seje

pogosto dogajalo, da so jih državne in cerkvene oblasti preganjale.

Kovači

Kovaški poklic zasledimo pri Romih že ob prihodu na evropsko celino. Ta poklic je razširjen med indijskimi nomadskimi plemeni še danes. Raziskovalci na osnovi virov ugotavljajo, da je v preteklosti na obrobju skoraj vsake vasi, predvsem v balkanskih deželah, bil kovač naseljen Rom, ki je zadovoljeval vse potrebe tedanjih kmečkih gospodarjev. Poleg podkovanja konj so kovači popravljali in izdelovali tudi kmečka orodja. V Sloveniji je bil kovaški poklic med Romi najbolj razširjen med dolenskimi in belokranjskimi Romi, predvsem v XIX. in v začetku XX. stoletja, ko so predstavljali pglavitne tovrstne obrtnike. Kovaško obrt med Romi zasledimo v vseh deželah, kjer so se naselili.

Trgovci - prekupevalci s konji

Kot vsi narodi srednje in zahodne Azije poznajo tudi Romi kult konja. Konj je imel eno najpomembnejših vlog v njihovem življenju, kar je povezano predvsem z nomadskim načinom življenja. Konja so spoštovali kot sebi enakega, s čimer je bila povezana tudi prepoved prehranjevanja s konjskim mesom. Ker so bili izredni poznavalci konj, so poznali vrsto trikov, s katerimi so večše "predelali" in usposobili starega, bolnega ali mršavega konja, kar jim je prinašalo precej dobička. Za nizko ceno so kupovali stare, mršave, bolne ali nadušljive konje, jih pozdravili, nahranili in jih nerazpoznavne prodajali na

sejmih za višjo ceno. Tudi kmetje so se pri trgovini s konji za posredništvo najraje obračali na Rome.

Dreserji živali (npr. krotilci medvedov - mečkarji)

Glasbeniki in zabavljaji:

cirkusantje, akrobati.

V srednjem veku so bili Romi v mestih južnoslovanskih pokrajin delno zaposleni tudi kot sluge bogatejšega mestnega sloja. V glavnem so bile to ženske.

Raziskovalci logično domnevajo, da so imeli v Indiji tudi vojaške in svečeniške funkcije. Izven Indije pa za te poklice ni bilo več potrebe, ostali so zvesti tradiciji in obdržali predvsem tiste poklice, ki so bili ustrezni nomadskemu načinu življenja.

Religija in verovanja

Romski naziv za Boga je *Del* ali *Devel*. Ime izvira iz staroindijskega naziva *Deva*, ki je nekdo, ki človeku kaj daje. Bog je deva, ker daje ves svet. V Indiji beseda *deva* pomeni božanstvo v najširšem pozitivnem smislu, tako tudi v romskem jeziku beseda *Devel* ali *Del* ohranja isti pomen.

Po religioznih predstavah Romov Bog ni samo vseмогоčno bitje, absolutni stvarnik, ampak je tudi nebo samo, oziroma vse, kar se vidi na nebu. Včasih, kakor govorijo romski miti, je Bog kot človek hodil po zemlji. Bog se je pojavljal človeku v obliki čudežev.

Nasprotje Bogu je Beng (hudič), ki je po romski mitologiji sodelavec pri ustvarjanju sveta, ki ga je Bog ustvaril iz zrna peska z dna oceana. Sama beseda *beng* izvira iz staroindijske besede *vyanga*, ki pomeni žabo. Naziv za žabo v hindujskem jeziku je *beng*. Romski naziv za hudiča je očitno istega porekla, le da je v romščini ta beseda dobila abstrakten pomen, medtem ko ima v jeziku hindu konkreten pomen te živali.

Ob Bogu in hudiču pa Romi verjamejo še v mnoge druge sile dobrega in zla, oz. v bitja, ki delujejo po principu čisto - nečisto. Človekovo usodo pa določajo sojenice, ki jih Romi imenujejo *Urne* ali *Muti*.

Romi so vedno sprejeli religijo skupnosti, v kateri so živeli, ker so se tako želeli izogniti religioznim preganjanjem in si pridobiti naklonjenost tam živečega prebivalstva. Kljub temu pa so zadržali tudi lastna verovanja.

Romi v zahodnoevropskih državah častijo *Kali Saro* (črno Saro), v nekaterih balkanskih državah (Srbija) pa častijo paralelno žensko božanstvo *Bibi*, ki je menda istega izvora, kar kaže na to, da so Romi v Indiji slavili Šivin kult in pripadali sekti sakti, za katero je značilno čaščenje ženskega božanstva.

Kali Sara (Črna Sara) - zaščitnica Romov

O Kali Sari pričata dve legendi:

Po prvi legendi je bila Kali Sara egipčanska sužnja sv. Marije Salome in sv. Marije Jakovljove, ki sta se po pričevanju, leta 42 po Kr., izkrcali ob izlivu reke Rhone na mediteranski obali, na jugu Francije. Prinesli so ju valovi v čolnu brez jader in vesel iz Svete dežele. Z njima je bila njuna temnopolta služkinja, Egipčanka Sara.

Druga legenda pa pravi, da je bila Sara mlada Romkinja, ki je s svojim plemenom živela na tem delu obale in je ob izkrcanju rešila obe Mariji, ki so ju valovi prinesli v čolnu brez vesel in jader. Po vodi je razgrnila svoje ogrinjalo, na katerem sta Mariji varno pripluli do obale.

Na tem mestu so našli okostja vseh treh žena in v njihovo čast zgradili romansko cerkev, v kateri so danes shranjene njihove podobe (kipi). Obe Mariji v čolnu imata svoje mesto v cerkvi pri oltarju, Kali Sara pa v kripti cerkve, s čimer Romi razlagajo njen in simbolično tudi lasten inferiorni položaj.

To mestece s 5.000 prebivalci se imenuje Saintes Maries de la mer (Sveti Mariji z morja). In tu se vsako leto v času od 24. do 26. maja zbere na tisoče Romov iz Francije, Španije in drugih evropskih držav, da se poklonijo svoji zaščitnici in jo poprosijo za srečo, zdravje, ozdravljenje... To je eno najstarejših romanj v Franciji, Romi pa so se mu pridružili v XIX. stoletju. Obredni ritual poteka tri dni: prva dva dneva je posvečen Marijama in mu prisostvujejo predvsem neromski kristjani, tretji dan pa je namenjen Sari, ki se ga udeležujejo Romi. Po maši v cerkvi, ki jo vodi romski duhovnik, v procesiji odnesejo kip Sare iz cerkve do obale morja, kjer jo simbolično potopijo v vodo.

Že nekaj dni pred ključnim dogodkom pa se Sari hodijo poklanjat v kripto, kjer ji prižigajo sveče, ji poklanjajo ogrinjala, v katera je Sara tudi odeta, prinašajo ji razna darila (zlatih verižic ipd.), jo poljubljajo in se je dotikajo s tihimi prošnjami in željami zase in za svoje bližnje, predvsem bolne. Po eni strani je to sled daljne indijske preteklosti Romov - Saro povezujejo z indijskim božanstvom Kali ali Durga. Po drugi strani pa je to primer, kako so Romi del indijske mitologije prenesli v krščanstvo.

Primer sodobne romske molitve:

Bog, pomagaj romskemu ljudstvu v iskušnji ljubezni do drugega, ki ga bo osvobodila predsodkov, ki ga slepijo. Omehčaj srca, ki ovirajo te ljudi, tako da bi lahko videli njihove potrebe in njihova hrepenjena po sodelovanju. Prosimo te tudi, da bi romska skupnost lahko slišala sporočilo in našla duhovno svobodo v tebi. Amen!

Romski jezik

V smislu evropskega kulturnega izročila je pismenost temelj vsake kulture, ali kot pravi Robert Eskarpi: pisanje je omogočilo besedi premagati čas. Čeprav je za romsko kulturo značilno, da se prenaša po ustnih izročilih in da ni ohranjenih pisnih spomenikov, nekateri temu nasprotujejo. A. š. Dekurdemanš trdi, da so Romi imeli svojo abecedo, sestavljeno iz 23 črk, hieroglifov. Mnogi drugi raziskovalci pa njegov vidik odločno zavračajo in trdijo, da so Romi uporabljali konvencionalne znake, ki so omogočali vizualno sporazumevanje. Ta tajna koda sporazumevanja se imenuje *šikajmako* ali *patrina*, kar pomeni list z drevesa, saj so za sporazumevanje uporabljali listje, perje, kovinske in steklene predmete, ali pa so na točno določenih mestih izpisovali znake. Vsako pleme naj bi imelo svoj znakovni sistem. Tudi danes ima romski jezik izredno veliko dialektov, ki so posledica razseljenosti Romov po svetu. Kakor je bilo že omenjeno, Romi vedno prevzemajo posamezne elemente družbe, v kateri živijo in tako prevzemajo tudi besede iz drugih jezikov. Ne glede na to se Romi medsebojno lahko sporazumevajo, izjema so le španski Romi, ki so povsem izgubili materni jezik.

V romskem jeziku je veliko besed, ki izvirajo iz raznih držav in dežel, kar je posledica stalnih selitev Romov. Zanimivo pa je, da so slovnične oblike in besednjak, kljub nekaterim spremembam, podobne tistim v indoevropskih jezikih, ki jih v Indiji govorijo še danes. Zlasti mnogo besed izvira iz jezikov hindi, punjabi in dardic. Tako v romščini najdemo besede iranskega izvora, npr.: *baxt* (sreča),

khangeri (cerkev), *angustri* (prstan), *ruv* (volk); armenskega izvora, npr. *grast* (konj); grškega izvora, npr.: *drom* (pot), *karfin* (žebelj), *kokalo* (kost), *papin* (goska), *isviri* (kladivo) itd. Romski jezik so bogatili tudi madžarski, italijanski, španski, slovanski in drugi evropski jeziki.

Primer, kako sta indijski in nemški jezik vplivala na romski jezik: *svigardaj*. Beseda *daj* pomeni mater in je indijskega izvora; dodana nemška beseda *-schwieger* (v nemščini *Schwiegermutter*, ki pomeni tašča) pa pomeni tašča tudi v romščini. Romi na Balkanu so prevzemali tudi iz južnoslovanskega besednjaka. Besede so prevzemali v skladu s svojimi potrebami, spremembo življenjskih okoliščin, prostora, časa itd. Posledica tega so vse večje težave pri sporazumevanju Romov iz različnih skupin, ker se razlike med dialekti poglabljajo.

Abeceda

A, B, C, Č, Čh, D, E, F, G, H, X, I, J, K, Kh, L, M, N, O, P, R, Rr, S, T, Th, U, V, Z, Ž, Đ

V balkanskih dialektih ima romski jezik moški in ženski spol, ednino in množino, in zaradi ohranitve deklinacij tudi osem sklonov. Oglejmo si množinsko sklanjanje besede *bratje*:

nominativ:	<i>phrala-</i>		bratje
genitiv:	<i>phralengo-</i>		bratov
dativ:	<i>phralenge-</i>		bratom
akuzativ:	<i>phralem-</i>		brate
vokativ:	<i>phralale-</i>		bratje!
ablativ:	<i>phralendar-</i>		odbratov
lokativ:	<i>phraleste-</i>	pri	bratih
instrumental:	<i>phralentsa-</i>	z	brati

Glagoli imajo štiri čase: sedanjik (*kerav* - delam), imperfekt, perfekt, futur.

Nekaj iz romskega besedišča:

A

ana - prinesiti

ava - priti

abiav- tudi *abijav*, *bijav*, *amnjav*, *ebav* - poroka, ženitev, tudi festival ali zabava;

aresajpe - prvi prihod Romov v Evropo v 14. stol.

alavaja - tudi *havaja*, nebo,

B

but - mnogo

baro - veliko

beng - vrag, hudič

baxt - sreča

balval-veter

C

cide - potegniti

cikno - majhno

Ć

ćerđa - narediti, ustvariti

ćar-ja - trava, travnik

ćhaj - punca, dekle

ćhavo - otrok

ćhedela - nabirati

D

dindā - dati

dural - od daleč

dad - oče

del- tudi *devel*, - bog, božanstvo

E

efta - sedem

erati - včeraj

F

frdindūm - vreči

fustani - halja

fisi- poreklo

G

grasta - konji

gav - vas, vasica

garavav - skrivati

H

her - osel

holanel - razjeziti se

X

xor - globoko

xomeli - kepa

I

isi - imeti

imri - stoletje

J

jag - ogenj

jaro - jajce
jek - ena

K

kađa - iti (vedno uporabljeno za prihodnost)
kaša - drva
kokala - kosti
kororo - slep

Kh

khuv - pojdi
kham - sonce

L

Le- tudi *alje*, *ale*, vzeti
lil - pismo, papir
lolo - rdeče
luludi - cvet
legar - odnesti

M

me - jaz
mangav - hočem
makhav - mazati
maro - kruh
mol - vino
morthi - koža

N

nisar - nikakor
naj - noht
nakh - nos

O

oj - ona
ofto- tudi, *oh*to - osem

P

pand - pet
paramisa - zgodbe, pravljice
pani - voda
papo - dedek
pinda - petdeset

R

Racate - včeraj
ruv - volk
rodinde - iskati

Rr

rroj - žlica
rrodel - iskati
rrom - človek

S

sivlare - šivati
suvja - igle

Š

šaha - zelje
šunda - slišati
šov - šest

T

tato -tudi, *tate* - vroče
taćare- ogrevati
trin - tri

Th

thabilo - izgorel

thuv – dim

thar - prižgati

thavdindā - izteči

U

umlal - obvestiti

ušti - vstani

V

varo - moka

vazdel - dvigati

vasta - roke

Ž

žapka - žaba

Z

zori - težko,

zoralo - hraber-močan

Đ

đenava- tudi, *genava* - šteti

đanava- tudi, *đanav* - znati

delem - hodil sem

Dnevi v tednu / *E kurkesere dive*

Luj - ponedeljek

Mardi - torek

Tetradi - sreda

Zoj - četrtek
Paraštuj - petek
Savato - sobota
Kurko - nedelja

Letni časi/ *Beršerske vaktja*

Tomna, tamna - jesen
Jevend, vijend, jivend, evind, vend - zima
Nilaj, milaj, linaj - poletje
Primvara – pomlad

Meseci v letu / *Masekongre anava*

Januar - januar
Februar - februar
Tritonaj – marec
Štaronaj - april
Maj - maj
Baredive - junij
Žulaji – julij
Avgusto - avgust
Septembro - september
Oktobro - oktober
Novembro - november
Desembro - december

Po Mehmedu Saćipiju in I.Traja Brizani

Romi in glasba

Ne vemo natančno, kdaj in od kod so prišli Romi v Evropo, vemo pa, da so do neke mere vplivali na evropsko klasično glasbo. Nomadski Romi, ki naj bi prišli v Evropo iz severne Indije, okoli leta 420 po Kr., naj bi bili večinoma glasbeniki in plesalci. Potovali so s turško armado, jo zabavali, potem pa odšli naprej po Evropi in si služili kruh z zabavanjem ljudstva. Ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja je ciganska tradicionalna glasba začela bolj in bolj zanimati tedanji srednji razred in še posebej aristokrate, ki so Rome vabili na svoje dvorce, saj so bili navdušeni nad njihovim načinom življenja in njihovo idealizirano "svobodo". Ker so na tovrstnih dvorcih delovali in ustvarjali tudi številni klasični glasbeniki, sta ciganska glasba in kultura posredno vplivali nanje in se kazali v njihovem delu. Esterhazijev dvor, na katerem je živel in ustvarjal veliki Joseph Haydn, je gostoval številne romske glasbene skupine, ki so od leta 1715 potovale po pokrajini od vasi do vasi in zabavale ljudstvo. Tovrstne skupine so vplivale na Haydna in druge klasične glasbenike, saj je glasba segala v srca tistih ljudi. Glasbeni stil je ostal popularen

skozi celotno 19. stoletje in je vplival na Beethovna, Hummla, Schuberta, Brahmsa, von Webra, Dopplerja in še posebej Liszta, ki je pisal glasbo v t.i. "style Hongrois", ki je vseboval značilnosti glasbe potujočih romskih skupin. V letih stabilnosti in ustvarjalne svobode je Haydn pod vplivom izkušenj iz Esterhazijevega dvora v svoji glasbi eksperimentiral s številnimi kršitvami klasične tekstovne in glasbene oblike.

Med številnimi madžarskimi glasbeniki v tistem času je imel samo János Bihari (1764-1827), virtuozni glasbenik, ki je delal v nacionalni operi, romske korenine.

Romi so bili v vsaki deželi, kamor so potovali, znani kot zabavljivci. V vzhodni Evropi so jih poznali kot spretni akrobate, trenerje medvedov in konj, glasbenike, plesalce in pevce. Imeli so lastne karnevale in cirkuse.

Na dvorcih so dobivali tudi nagrade za svoja mojstrska izvajanja različnih glasbenih slogov.

Romska glasba je po izvoru indijska, vendar se v njej prepletajo glasbene kulture mnogih dežel, skozi katere so potovali, zaradi česar ima posebno mesto v zgodovini glasbe. Glasba je sestavni del življenja in duha romskega naroda, njegov najlepši cvet in najbolj zrel plod. Romske pesmi so dialog z Bogom, z življenjem, usodo in s smrtjo. Ritem glasbe pa izraža ritem misli in dihanja, bitja srca, kar je tuje evropski glasbeni kulturi. Kot zanimivost naj navedem, da v romskem jeziku izraz glasba sploh ne obstaja, poznajo pa termin za igranje, *bašalipe*, medtem ko izraz *gilabipe* pomeni petje.

Muzikologi pravijo, da je njihova interpretacija sentimentalna in strastna, glasba predvsem vokalna in izraža usodo in življenjsko filozofijo romskega naroda. Romi pa pravijo: "Amare gila si dukhade!" (Naše pesmi so pesmi bolečine).

O romski glasbi se v zgodovini redko govori, podobno kakor tudi Rome same redko omenjajo v splošni zgodovini.

Romski enkratni glasbeni slog najdemo tudi v srednjeevropski in judovski glasbi, flamencu ter plesni in jazz glasbi, prav tako pa je romska glasba vplivala na skladatelje, kakor so: Liszt, Bizet, Brahms, Dvořák, Verdi, Rahmaninov, Bartok in mnogi drugi.

Veliko sodobnih umetnikov trdi, da so bili njihovi predniki romskega porekla, med njimi filmski igralci Yul Brynner, romski aktivist Charlie Chaplin, Rita Hayworth, Michael Caine, Bob Hoskins. Trenutno najbolj znani romski glasbeniki po vsem svetu pa so Gipsy Kings.

Flamenco – glasba – ples

Glasba in ples Andaluzijskih Ciganov sta se razvila v XIV. st. v Andaluziji. Korenine najdemo v romski, andaluzijski, arabski in morda tudi v narodni glasbi španskih Judov. Bistvo flamenca je CANTE – pesem, ki je največkrat peta ob spremljavi kitare in improviziranega plesa. Glasba in ples se delita v tri kategorije: JONDO, CHICO in GRANDE.

To je zelo žalostna glasba, ki vsebuje tematiko smrti, obupa, tesnobe, tudi vmesno kategorijo, manj globoko (oriental. stil) in kategorijo CHICO s tematiko veselja in ljubezni...

Ta glasba je torej mešanica različnih stilov, vendar pa zanjo najdemo tudi točno določen izvor. ALBOREAS npr. je čisto romskega izvora. To je tradicionalna glasba, po kateri so peli na porokah ter ob veselih priložnostih.

Tudi latinskoameriška glasba je vplivala na flamenco, iz katerega se je razvila RUMBAS GIITANA in COLOMBIANAS.

Moški plešejo tako, da potrkavajo s petami (*zapateados*), ženske pa v plesu graciozno premikajo roke in telo.

V plesu BAILE GRANDE – (t.j. globokem plesu) pa se močno odraža podobnost s klasičnim hindujskim plesom.

Romi so poklicno pričeli plesati po kavarnah v XIX.st. in takrat se je pojavila tudi beseda oz. ime *flamenco*. Nekatere pesmi so pred tem peli samostojno, brez spemljave kitar, v XIX.st. pa je postala kitara obvezna.

Ples spremlja tudi ploskanje z rokami in prsti, kriki (vpitje), ki vzpodbujajo plesalce, pa kastanjete, ki pa niso romskega izvora.

Zgodba o Djangu

Ko je imel 10 let, se je družina (pleme) odločila za bolj stalen način življenja v pariškem Port de Choisyju. Django je pričel najprej nastopati s svojim očetom, in ga je spremljal na violini in kitari na raznih prireditvah in praznikih.

Pri 18-tih letih je postal že ugleden pariški glasbenik. Istega leta je doživel hudo nesrečo, saj je prikolico, v kateri je spal, zajel ogenj, še huje pa je bilo, da jo je prav tisti dan njegova žena napolnila s suhimi rožami. Django je ponoči prevrnil gorečo svečo na suho cvetje. Pri tem je dobil hude opekline po levi nogi in prstih leve roke. Zdravniki so predlagali amputacijo noge, vendar pa je Django poseg odklonil.

Nekateri so mislili, da bo to konec njegove kariere. Zdravnik sam je predlagal Djangu igranje kitare, ki bi zanj pomenilo dobro terapijo. Django je sprejel izziv in vztrajal do konca, razvil je svoj slog igranja, ki je postal legendaren.

L. 1930 je prvič slišal posnetke Duka Ellingtona in Luisa Armstronga. To je bilo zanj novo odkritje in podal se je na pot jazza in swinga.

L.1934 je ustanovil kvintet, "Hot club de France" z violinistom Stephanom Grapellijem, njegov brat Joseph R.Chapun je igral na kitaro, L.Vola bas – in prav s to skupino je vplival na mnoge glasbenike po vsem svetu (posneli so veliko posnetkov). Veliko ameriških glasbenikov je potovalo v Francijo, da bi lahko igrali z njim: Coleman Hawkimns, Benny Carter Rex Stewardt in drugi.

Kvintet je potoval po Angliji, ko se je začela druga svetovna vojna. Django se je takoj vrnil v Pariz, njgov violinist Stephan je ostal v Angliji, zato ga je zamenjal za klarinetista Huberta Rostainga.

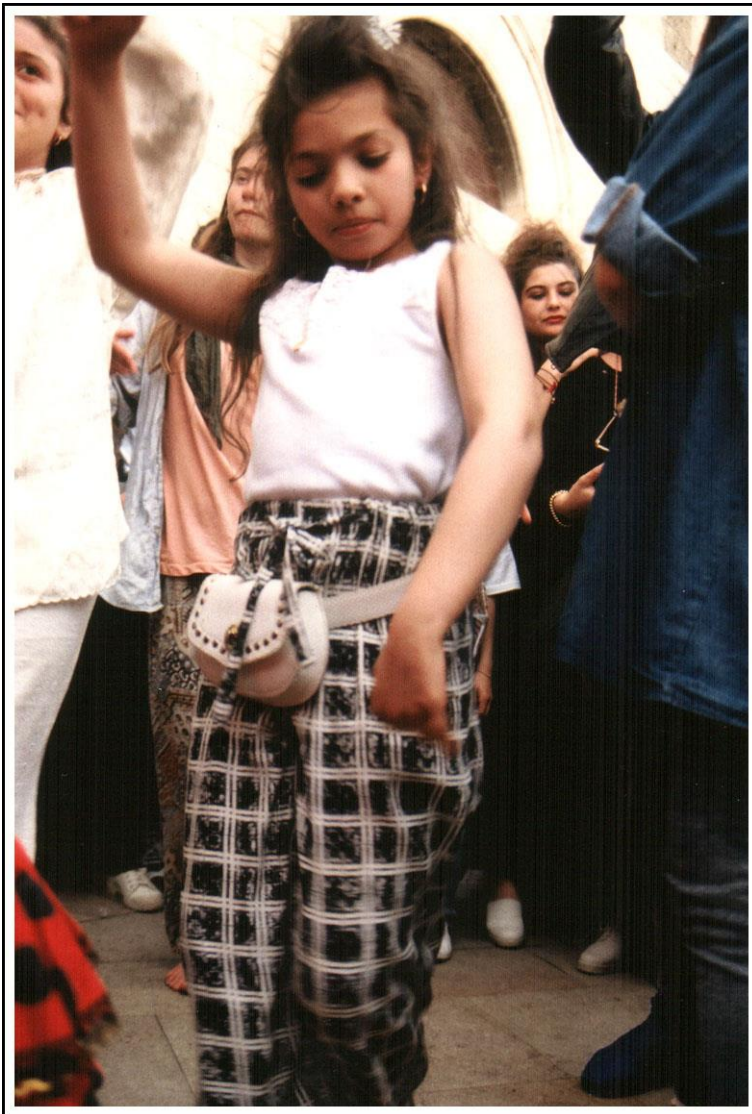
Romski ples

Romski ples - Flamenko

Flamenko

Flamenko

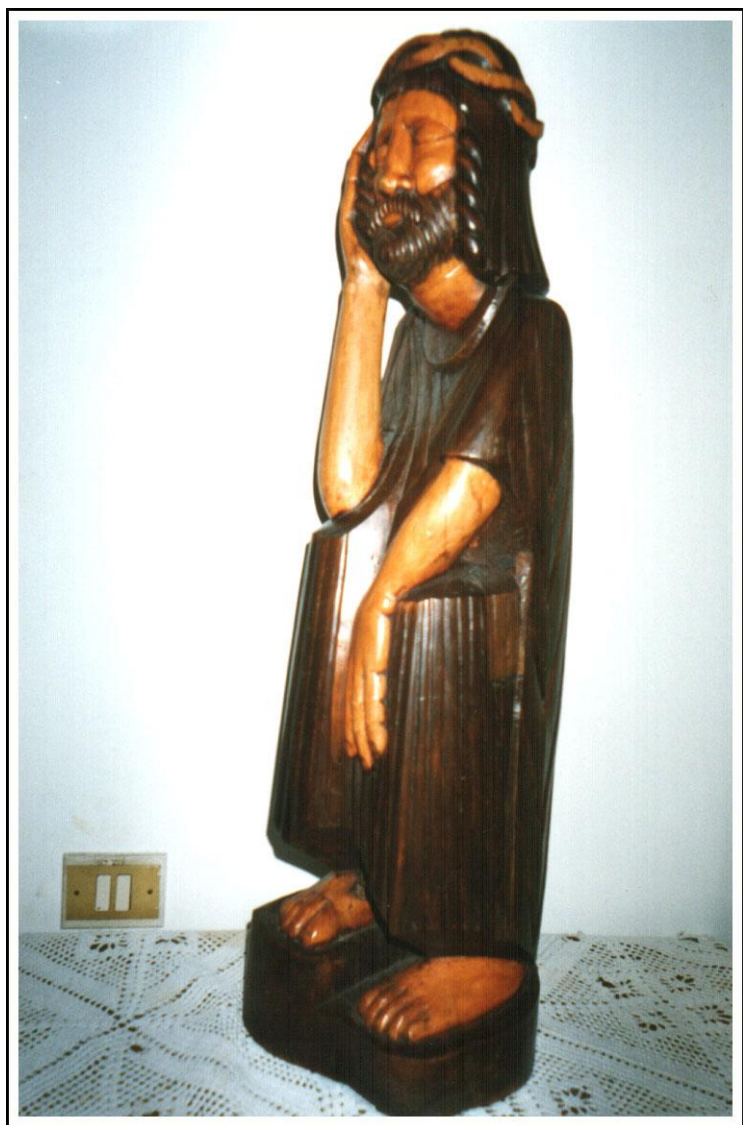

Kali Sara (Črna Sara) – zaščitnica Romov

Praznovanje Kali Sara (Črna Sara) – zaščitnica Romov

Avtor Brijani Muhedin

V času nemške okupacije je Django igral po vsej Evropi, nekako imun za trpljenje in preganjanje, ki so ga doživljali njegovi bratje po krvi.

Veliko so jih poslali v taborišča smrti. On pa je sklonil glavo, kadar je hotel kaj zaslužiti, da bi lahko ohranil telo in dušo. Nekoč je tudi pobegnil, vendar se je izgubil in se po dveh dneh vrnil. Ženo je poslal na varno, dokler se ne bi položaj umiril.

Bil je znan kot zapravljivec in denar, ki ga je dobil za nastope vnaprej, je zapravil, še predno je končal nastop. Zelo dobro je igral bilijard.

Django se je poročil s Sophie Zigler l. 1943 in leto kasneje se jima je rodil sin Babik, ki je prav tako postal uspešen glasbenik in skladatelj.

Po vojni se jim je zopet pridružil violinist Stephan in začele so se priprave na ameriško turnejo, ki jo je organiziral Duke Ellington. Nastopili so z Ellingtonovim orkestrom v Carnegiehallu. V tem času je Django posnel veliko plošč v Ameriki in Franciji. Svoj enkratni stil je predstavil vsemu svetu.

Leta 1951 se je umaknil z glasbene scene. Svoj prosti čas je kot ribič in slikar preživeljal v mali vasi Samois sur Seine blizu Fontainebleauja. Po mnenju nekaterih ni hotel več imeti nobenega opravlja z glasbenimi posli, ker je mislil, da niso dojeli bistva njegovega glasbenega ustvarjanja. Kljub temu pa je v zadnjih letih svojega življenja posnel še nekaj plošč.

Zaradi možganske krvavitve je 16. maja 1953 na poti v bolnišnico umrl.

Djangov glasbeni slog je imel ogromen vpliv na glasbo Zahoda. Njegova avtorska dela in priredbe različnih jazzovskih skladb, ki so jih napisali temnopolti ameriški glasbeniki iz 30-ih in 40-ih let pa živijo še danes in jih je mogoče poslušati na različnih festivalih po vsej Evropi. V spomin na Djanga prirejajo vsako leto tridnevni festival v vasi Samois sur Seine, kjer je preživel svoje zadnje dni. Sprva je festival organizirala romska skupnost, danes pa ga pripravlja mestni svet (lokalna uprava).

Na festival pride veliko raznih glasbenikov, ki poskušajo posnemati njegov stil, nekateri boljše, drugi slabše – vendar pa ne igrajo nič bolje od evropskih Romov, ki so rojeni v svetu glasbene kulture.

Romi v literaturi

Romi v zgodovini za seboj niso puščali pisane literature, saj so bili pretežno nepismen narod. Bili pa so izvrstni pripovedovalci zgodb in legend ter pesmi, ki so jih praviloma zapisovali drugi.

V novejšem času je znanih kar nekaj romskih literarnih avtorjev. Zaradi neizdelanosti in še ne dovolj široke uveljavljenosti nastajajočega standardiziranega knjižnega romskega jezika ni zadosti pomembnih avtorjev.

Najpomembnejši so:

Novelist Mateo Maximoff, kalderaški Rom, ki piše v francoščini in čigar prevodi obstajajo tudi v angleščini in drugih jezikih.

Papusza, romska pesnica iz Poljske in so jo “ponovno odkrili” novi bralci;

John Banjan, znani angleški književnik in pesnik,

Adam Tikno in Gina Ranjčić, ki sta pisala pesmi v romskem jeziku,

Menyhert Lakatos, pisatelj iz Madžarske (Zadimljene podobe - slovenski prevod)

Aleksandar Germanov, Nina Aleksandrovna Dudarova, Mihail Bezlidski, Nikolaj Aleksandrovich Pankov, Nikolaj Satkevič, ki piše za “Teater Romen” v Moskvi, Branislav Vajs Papuše (Krvave suze), Katarina Tajkon, Andre Lolešti, Jožef Daroši Čoli, Dezider Bangu.

V Jugoslaviji Kadrija Šainović, Dimiran Iljazović, Miroslav Mihailović, Ali Krasniči, Desanka Ristić, Rajko Đurić.

Danes deluje v Evropi vse več romskih avtorjev, ki pišejo v romščini. Do danes je bilo o Romih posnetih več ko 120 filmov.

Poznavanje romske umetnosti je novejšega datuma. Znane so sicer romske pesmi, glasba, igra, torej vse, kar je ta narod prinesel z izročili

iz Indije in ohranil do danes. Vendar v tedanjih razmerah ni bilo mogoče ustvariti veliko novega. Stoletja zatirani in nezaželeni na svoji dolgi poti, so Romi, narod brez doma ali groba, ponavljali svoje veno vprašanje: kako obstati in preživeti. Vendar so obstali kljub mnogim preganjanjem in preživeli kljub koncentracijskim taboriščem. Ko so se ovedli, so začeli razmišljati o življenju v širši perspektivi, in ob takem razmišljanju so se začeli pojavljati prvi sodobni romski umetniki – pesniki, slikarji, grafiki, kiparji, gledališki režiserji in igralci. Vendar so bili, kakor ponavadi, pesniki najglasnejši.

Patrin – Opré Roma

To je največja organizacija, ki se ukvarja z romsko kulturo in zgodovino ter si nenehno prizadeva doseči svobodo vseh Romov in ohranitev njihovega ponosa.

Patrin je tudi izčrpen informacijski center za romsko kulturo, socialna vprašanja in tekočo problematiko.

Romá! Pharlálé! Patrin si katé ando Internet te phenél le gadjéngé pe amari kultúra.

Von kam premisarén amén máshkar lénde maj lashés te zhanés vórta le gadjéntsa pe aménde aj kadiá amaró gláso kam avél ashundó.

Amé trobúl te sam maj pachivalé le gadjéndar aj te arakhás amé pe mishtimáste.

Kadeá amé shaj avás maj zuralé. Ashén Devésa! But baxt aj sastimós tuméngé!

Legende in bajke (Purane in paramiči)

Indija je dežela z izredno bogato književno zapuščino, od zapisanih mitov in legend, basni, epov, šaljivih zgodbic, do novel in celo romanov. Romi so iz teh krajev seveda prevzeli velik del te literarne

zapuščine. Na svojih potovanjih skozi različne dežele so ob stiku z drugimi narodi prevzemali in izmenjavali tudi njihove kulturne zaklade.

François Cosin, avtor doktorskega dela o mitih in religioznih običajih Romov, meni, da miti opisujejo način njihovega življenja. Tudi Romi imajo svoje mite o nastanku sveta, človeka, duhov in demonov, rastlin in živali, pa tudi posameznih predmetov, kakor je na primer violina.

Legende in bajke (purane in parimiči) so raznovrstne, od fantastičnih mitoloških zgodbic o rastlinah in živalih, čudežih, do šaljivih pravljic. Pogosti so motivi boja zmaja in kače, osvajanja neveste, čarovnikov, nezveste sestre in podobno. Med legendami je najpopularnejša tista, ki govori o romskem cesarstvu. V posameznih legendah prihaja tudi do zgodovinske zavesti Romov.

Iz: Kazivanja Roma, Rade Uhlik

Pravljice, pripovedke in sodobni primerki romske proze

Zgodba o Arabcu

Na robu nekega globokega jezera sta se nekega dne rodila deček in deklica. Roditelja sta jima zelo zgodaj umrla, onadva pa sta živela v hudem pomanjkanju. Težko jima je bilo. Ko sta deklica in deček že nekoliko odrasla in dopolnila petnajsto leto, sta se odločila, da se ločita od jezera.

Deček je rekel: "Sestra, v svet bova šla." – Sestra je odgovorila: "Lahko, dajva, odpraviva se v svet!" – Tako sta se odpravila. Hodila sta in hodila, dokler nista prišla nekam daleč v neznani kraj. Na poti sta zagledala človeka, ki je prodajal prstane. Deklica je vrgla oko na zlatnino in rekla svojemu bratu: "Prosim te, bratec, kupi nama prstana. Mlada človeka sva, a brez prstana." – Brat jo je vprašal: "Kako naj kupim, ko pa nimava denarja?" – Nato je deček segel po enem izmed prstanov in vprašal moža, ki je prodajal: "Dobro, koliko zahtevaš za ta prstan?" – Moški je odgovoril: "Prstanov ne prodajam za denar, ampak hočem, da se spoprimeš z menoj. Če me spraviš na tla, mi odsekaj glavo in vzemi prstane. Če pa se zgodi narobe, ti jaz snamem glavo."

Deček se je strinjal, a je pripomnil: "S teboj se ne morem spoprijeti, saj že tri dni nisem nič jedel. Že samo, če se me dotakneš, če samo pihneš vame, me podreš." – Moški pa je samo ponovil: "Če ti je res do teh prstanov, potem se moraš spoprijeti z menoj."

Brat se je obrnil k sestri in jo zaprosil: "Če me bo ta človek skušal prevreči, mi boš priskočila na pomoč." – Sestra ga je potolažila: "Dobro, velja!"

Deček in prodajalec prstanov sta se spoprijela; fant se je samo enkrat obrnil in že vrgel moža na tla. Bil je namreč rojen ob jezeru in to mu je dalo tako moč. Nič drugega ni več storil možu, samo dva prstana mu je odvzel, enega zase in enega za sestrico. Ni mu snel glave. Nato sta se brat in sestra odpravila naprej. Kmalu sta srečala drugega človeka, ki je prodajal čevlje in ogrinjala. Sestra se je spet lotila brata: "Prosim te, kupi nama te čevlje, saj so nama stari že razpadli. Kupi pa

nama tudi ogrinjalo, vsakemu eno, saj sva neprestano na cesti. Dežuje in bova mokra kakor miš.” – Brat ji je odvrnil: “Kako vendar, ko nimava denarja.”

Nato je fant vseeno vprašal prodajalca: “Povej, človek, koliko hočeš za čevlje in ogrinjalo!” – Prodajalec odvrne: “Ne prodajam za denar. Pomerila se bova z rokami. če me zvrneš na tla, mi snemi glavo, če zvrnem jaz tebe, te zakoljem.” – Brat se je obrnil k sestri: “Glej, sestra, ta bi me rad ubil. če umrem, te bo ta vzel za ženo, vrgel je oko nate.” – Sestra mu je rekla: “Bog ne daj, da bi te ubil, ne bi rada, da bi te kdo ubil.” – Brat je še enkrat vprašal moža: “Daj, povej, človek, koliko hočeš za čevlje in za ogrinjalo!” – Mož je odgovoril: “Ne prodajam za denar. Daj, spoprimitiva se. Če me spraviš na tla, me skrajšaj za glavo, če bo narobe, boš ob glavo ti.”

Nazadnje je brat pristal. Spoprijela sta se. Deček se je obrnil enkrat, a ga ni prevrnil. Tudi v drugo ga ni zvrnil, šele tretjič mu je uspelo. Nato mu je deček vzel dva para čevljev in ogrinjalo, življenje in vse drugo pa mu je pustil. S sestro sta se odpravila naprej.

Hodila sta in hodila. Na neki poljani sta srečala ovčarja, ki je pazil na čredo. Deček se je zagledal v pastirjeve pse, ovčar pa se je zagleda v dečkovno sestro. Deček ga je vprašal: “Imaš te tri pse na prodaj?” – Pastir ga je zavrnil: “Ne dam jih za denar.” – Nato deček: “Kako pa potem vendar?” – Ovčar naglo: “Če mi daš sestro za ženo, dobiš vse tri pse. Nič drugega nočem.” – Tedaj se je deček razsrdil in zavpil pastirju: “Svoje sestre ne dam nikomur!”

Ovčar pa se je brž znašel in rekel: “Če mi nočeš dati sestre, potem se vsaj pomeriva. Če ti uspe, da me vržeš na tla, potem si vzemi vse tri pse – če vržem jaz tebe, potem boš ob glavo.” – Deček mu je rekel: “Ti si pastir in vsak dan piješ ovčje mleko in poješ veliko kaše, jaz ubožec pa se že tretji dan postim. Z eno roko me lahko prevržeš.” – Ovčar pa je samo ponovil: “Če hočeš, potem se bojuj, sicer pa nič!” – Nato ga je deček vprašal: “Nisi mi še povedal, kakšna imena imajo tvoji psi. Rad bi vedel.”

Ovčar mu je rekel: "To so moji najboljši prijatelji, skoraj kakor rojeni bratje. Najstarejšemu je ime Alija, srednjemu Delija, najmlajši pa sliši na ime Fandurlija." – In potem sta se vendarle spoprijela. Deček ga je v hipu zgrabil zvrnil na tla. Pastir je vstal in mu rekel: "Vrgel si me, močnejši si od mene. Glej, tu imaš svoje tri pse, imej srečo z njimi." – Brat je vzel vse tri pse in s svojo sestro nadaljeval pot.

Ko sta tako hodila, sta prišla do velikega in nevarnega gozda in zagledala visok stolp. Tedaj mu je rekla sestra: "Daj, stopiva do tistega stolpa, da vidiva, kdo živi v njem!" – Brat je pristal: "Dobro, stopiva!" – Ko sta prišla do tja, sta vstopila. Odprla sta neka vrata, zatem pa zagledala sama jajca, kamor je segel pogled. Stopila sta v drugo sobano in videla polno posušenega mesa; v tretji sobani polno pšenične moke. V četrti sobani jedila vseh vrst. Odprla sta tudi peto sobano, tam pa sta videla zborovanje raznih gozdnih živali. Deček se je preplašil in pri priči zaloputnil vrata za seboj. Tedaj je rekel brat sestri: "V vsako sobo lahko pogledaš, samo v to ne smeš."

Nato je stopil deček v klet stolpa in viel konja, ki zna leteti. Brat in sestra sta ostala v stolpu, brat pa je v spremstvu svojih treh psov vsak dan odhajal v gozd na lov za zajci. Čez nekaj dni je sestri, ki je ostajala v stolpu sama, začelo postajati dolgčas. Medtem ko je brat v gozdu lovil, se je sestra odpravila na svoje raziskovanje in odprla vrata vseh sob zapovrstjo. Ko pa je prišla v klet do letečega konja, je zagledala razbit zaboj in udarila z nogo po njem. V zaboju je čepel, kakor da je v majhni hišici, neki nesrečnik. Arabec, temnopolt človek brez vratu, z odsekano glavo.

Tedaj je sestra zaslišala, kako je nesrečnik spregovoril: "Če si mlad, mi bodi brat; če si star, mi bodi stric, če si stara, mi bodi mati, če si mlada, postani moja in jaz bom tvoj." – Sestra mu je odgovorila: "Nisem niti mlad niti star in tudi nisem stara, temveč sem mlado dekle." – Arabec pa je iz svojega zaboja govoril naprej: "Odpri ta zaboj, znotraj je človek." – Ona pa ga je vprašala: "Zakaj ga pa sam ne

odpreš?” – In Arabec je zatarnal: “Kako naj odprem, revež, ko sem zaklan, brez vratu.” – Dekle se je prestrašilo in ga vprašalo: “A kje imaš vrat, nesrečnež?” – Arabec ji je rekel: “Glej, tu je moj vrat skupaj z glavo.” – Dekle je odprlo zaboj in ga vprašalo: “A kdo, zaboga, ti je odsekal glavo?” – Arabec ji je odgovoril: “Glavo mi je snela hudobna čarovnica.” – Dekle ga je spet vprašalo: “Dobro, a kako se boš zdaj pozdravil? Sama zares ne vem, kaj naj naredim.” – On pa ji je rekel: “Glej, kako bom ozdravil: tvoj brat naj se odpravi v gozd in naj mi prinese nekaj vode iz čarovničinega izvira, da z njo navlažim svoj vrat.”

Deklica je vstala in odšla v sobo z jajci. Vzela jih je pet in jih ubila ter luščine razmestila po postelji, nakar je legla nanjo. Tedaj je prišel njen brat in jo vprašal: “Kaj je s teboj, sestra?” – Ona pa njemu: “Kosti me bolijo, kaj ne slišiš, kako pokajo, ko se mi lomijo?” – Ko se je v postelji obrnila z leve na desno stran, so luščine zapokale, da je bilo slišati, kakor da bi ji pokale kosti. Brat jo je vprašal: “Kar koli si zaželiš na tem belem svetu, ti prinesem, samo povej!” – In sestra mu je rekla: “Ne želim nič velikega, samo vode mi prinesi iz čarovničinega izvira. Ko se napijem te vode, bom vstala zdrava.”

Ko je brat izvedel, česa si želi njegova sestra, je vzel pregrinjalo, zajahal konja in se odpravil po vodo. Ko je tako jezdil, je prišel do nekega kraja, kjer je zagledal privezanega konja in privezanega psa. Obe živali sta umirali od lakote. Pred konjem so namreč ležale kosti, pred psom pa seno. Vzel je seno in ga vrgel pred konja, kosti pa pred psa. Ko je nadaljeval svojo pot, je naletel na svinjo in volka, ki sta bila prav tako privezana. Pred svinjo je ležalo meso, pred volkom pa otrobi, in oba sta skoraj poginjala od lakote. Razjahal je konja in postavil meso pred volka, otrobe pa pred svinjo. Obe živali sta ga hvaležno pogledali. Ko sta se svinja in volk nasitila, je deček nadaljeval svojo pot. Čez čas je zagledal dve jabolki, eno z leve in drugo z desne strani. Ni hotel obrati ploda z desne, s čimer bi ravnal nevljudno, temveč je utrgal jabolko z leve strani. Pol ga je pojedel sam, pol ga je dal konju. Spet je nadaljeval pot. Nazadnje je naletel na starko, ki je z dojkama čistila peč in z golimi rokami jemala kruh iz

peči. Deček je vzkliknil: "Opekla si si dojke in roke." Nato ji je naglo naredil iz listja metlo in iz lesa lopar in ji rekel: "S to metlo boš čistila peč, a s tem loparjem boš jemala kruh iz peči. Ne pometaj več z dojkama in ne jemlji več kruha iz peči z golimi rokami." – Starka je bila vsa srečna in je pospremila dečka s hvaležnim pogledom. Blagoslovila ga je: "Otrok moj, naj bo srečno tvoje seme, Bog naj ti da zdravja!"

Ko je deček nazadnje došel do onega čarobnega izvira, se je čarovnica ravno česala. Deček je planil, zajel vrč vode in začel bežati od tam. Brž ko ga je čarovnica zagledala, je zavpila starki: "Hej, žena, zgrabi mi tega lopova, ki mi je ukradel vrč vode iz izvira! Steci za njim in ga zgrabi!" – Starka pa ji je odgovorila: "Glej, že dvajset let ti presevam moko, z dojkama pometam peč in z golimi rokami jemljem kruh iz peči, da sem vsa opečena. Ta deček pa mi je naredil metlo iz listja in lopar iz lesa. Ne bom ga lovila, naj prosto odide z mojim blagoslovom!" – Čarovnica je spet zavpila: "Hej, jablana, ne pusti, da fant pobegne z ukradeni vodo iz mojega izvira!" – Jablana pa je odgovarjala: "Ti doslej moje jabolke z leve nisi niti pokusila, vedno si obirala z desne. Ta fant pa me je počastil s tem, da je obral z leve strani. Zato sem mu tudi odprla prosto pot." – Čarovnica je v tretje zavpila: "Hej vidva, svinja in volk, ujemita tega razbojnika, ki mi je otel vrč vode iz izvira!" – Svinja ji je odgovorila: "Že dvajset let sva tu izpostavljena stradanju, ker vedno postavljajo predme hrano za volka, ki je ne jem, pred volka pa svinjsko hrano, ki je on ne uživa. Ko pa je prišel mimo ta fant, je postavil otrobe predme, meso pa pred volka. Želiva mu srečno pot." – Nazadnje se je čarovnica zadržala nad konja in psa: "Hej vidva, pes in konj, ujemita mi tega tatu, ki mi je ubežal. Ta zločinec je ukradel vodo iz mojega izvira. Privedita ga predme, da mu sodim, da ga ubijem, pogana!" – A tudi ti dve živali je nista poslušali. Pes je odgovoril: "Jaz in konj živiva tukaj že dvajset let, ti pa nama vedno dostavljaš narobe hrano. Predme mečeš seno, pred konja pa kosti. Tako umirava od lakote. A ta fant je, brž ko je to opazil, postavil seno pred konja in kosti predme. Želiva mu srečno in prosto pot!"

Čarovnica se je ob tem še bolj razjezila in na koncu dohitela dečka in ga hotela ugonobiti. Naglo je zgrabila za nogo dečkovega konja. Ta pa je kakor blisk naglo segel po nožu in odrezal konju nogo, da je ostala v čarovničinih rokah. To je razjarjeno čarovnico naravnost ubilo.

Sestra je medtem videla prihajati svojega brata in mu je zaklicala: "Pohiti, pohiti, brat, vidim, da se tvoj konj vrača po treh nogah, čeprav je odšel po štirih!" – Brat ji je odgovoril: "Pusti to, sestrice, konj bo ozdravel, ti pa si brez te vode ne bi mogla pomagati." Deček ji je dal vode in se nato vrnil v gozd, da bi lovil zajce. Njegova sestra pa je stekla k Arabcu in mu z vodo omočila vrat. Arabec je vstal in jo poljubil. Nato je vprašala Arabca: "Zdaj pa me zanima, kako boš ubil mojega brata, da se potem lahko vzameva..."

V tem trenutku se je od nekod pojavila neka nekakšna ženščina. Arabec se je obrnil k njej: "Daj, stara, povej mi, kako bi mogel usmrtiti brata mojega dekleta, ker bi se rad z njim oženil." – Ženska mu je rekla: "Ti ga ne moreš ubiti, samo jaz ga lahko." – Arabec je spet vprašal: "In kaj za to zahtevaš?" – Ženska je rekla: "Dva lonca prosa, da dam svojim piščancem jesti." – Arabec je pristal in rekel: "To ti dam." – Ženska je odšla k deklici in ji rekla: "Deklica, vprašaj svojega brata, v čem je njegova moč in srčnost." – Dekle ji je reklo: "Dobro, vprašala ga bom."

Ko se je brat vrnil iz gozda, je vprašal sestro: "Sestrice, ti je zdaj že bolje?" – Ona mu je odgovorila: "Da, zdaj mi je prav dobro." Po tem sta povečerjala meso in kruh. V pogovoru je vprašala sestra svojega brata: "Prosim te, bratec, povej mi, v čem je pravzaprav skrita tvoja moč?" – Brat ji je odvrnil: "Moja moč je v tisti metli." – Potem je legel in zaspal.

Zgodaj zjutraj se je spet odpravil v gozd na zajce. Tedaj je prišla ona ženščura in vprašala dekle: "Si ga mar vprašala, kje je skrita moč njegove moškosti?" – Dekle je reklo: "Njegova moč je v metli." – Ženska se je razjezila in rekla: "Nalagal te je. Vprašaj ga še enkrat." In

res: ko se je brat vrnil z lova, ga je sestra še enkrat vprašala za skrivnost njegove moči in moškosti, on pa ji je dejal: "Rekel sem ti, kje je skrita ta moja moč." Ona: "Ne laži mi, to ni res." – Nato on: "No, če ne verjameš, poslušaj! Moja moč je v teh dveh velikih prstih." – Spet sta legla in zaspala. In spet se je prikazala ona ženska in vpraša dekle: "Ti je brat že povedal, kje je njegova moč?" – "Njegova velika moč je med njegovima velikima prstoma." – Ženska ji je rekla: "Vzami las s svoje glave in mu poveži prsta. Če bo lahko raztrgal las, potem je govoril resnico in je moč resnično tam, sicer te je spet nalagal."

Ko se je brat vrnil iz gozda, med kosilom, si je sestra izpulila iz glave las, mu z njim povezala oba prsta in ga vprašala: "Ali lahko raztrgaš ta las?" Brat se je napenjal, a zaman, ni mogel raztrgati lasu. Nato mu je rekla sestra: "Neprestano mi lažeš, bratec, tvoja moč je gotovo kje drugje in ne med prstoma. Ti veš, da ti ne želim nič hudega," ga je sestra izkušala naprej, "zato bi mi lahko povedal po resnici, v čem je tvoja moč."

Nazadnje je brat popustil: "Sestrica, če že hočeš vedeti: moja moč je v tem nožu. Če ta pade v vodo, bom še isti hip umrl, pa naj bom kjer koli že. To je zato, ker voda žaluje za menoj, saj sem se ji odtujil, čeprav sem rojen v jezeru."

Zjutraj se je deček spet odpravil v gozd. Takrat pa je ona odvratna ženska spet stopila pred dekle in ga vprašala: "Ti je brat končno povedal, kje je skrita njegova moč?" – In sestra ji je rekla: "Da, povedal je. V nožu. Če mu ta nož pade v vodo, mora pri priči umreti, kjer koli bi že bil." – Tedaj je dekle pristavilo juho na ogenj. Nato se je oglasila babnica: "Glej jo, oči so ti počile, juha ti bo povrela in prekipela." Dekle se je, ko je pihala v juho, zmedla, babnica pa je medtem naglo zvrnila nož, da je padel v vodo, od česar je deček v hipu umrl.

Babnica se je odpravila k Arabcu in mu sporočila zadnjo vest: "Oni je umrl, zapela sem žalostinko za njegovo dušo." – Tedaj se je Arabec prikazal iz svojega zaboja in izročil ženski proso, da je lahko nahranila

svoje piščance. Pripravili so jedi in pijače in se začeli gostiti. Sestra je čisto pozabila na svojega brata, oblekla se je in nališpala in sedela tam kakor prava nevesta.

Bratovi trije psi pa so začeli jokati za svojim gospodarjem. Najstarejši med njimi je odločil: "Eden naj gre z menoj, drugi pa naj pazi na mrtvega gospodarja!" Tako sta odšla najstarejši in najmlajši, medtem ko je srednji pazil na pokojnika, da ga kaj ne požre. Preden sta psa odšla, sta bila na moč lačna in sta prosila kruha, a dekle jima ga ni dalo in ju je pognalo proč. Nato sta odšla do vode. Našla sta nekakšen pas. Najstarejši je z njim privezal najmlajšega in ga potisnil v vodo, da bi našel gospodarjev nož. Videl je ribo, ki je nož požrla. Pes je zgrabil za ribo in jo povlekel za pas. Starejši je nato povlekel psa iz vode. Vprašal ga je: "Si bogme našel tisti nož?" – Mlajši je odgovoril: "Glej, v tej ribi tiči." Razparala sta brž ribi trebuh in izvlekla nož. Z njim pa takoj nazaj v gozd h gospodarju. Sonce je močno pripekalo, psa sta obrisala nož, in glej, čim se je nož posušil, se je mladi gospodar vrnil v življenje, saj nož ni bil več niti vlažen, kaj šele moker. Najmlajši pes je odprl gobec, da bi mu povedal vse, kako ju je sestra pustila lačna in jima ni dala kruha, a starejši pes se je zadrl nanj, naj molči. Gospodar je to opazil in vprašal: "Dajta, povejta mi vse, kar se je zgodilo z menoj!" – Revez je namreč vse pozabil.

Najstarejši pes je začel govoriti: "Tvoja sestra je šla s tistim zaklanim Arabcem, ki je bil brez glave. Saj veš, sestra je hotela od tebe vode, ko da jo nekaj muči. A s to vodo je odšla naravnost do Arabca, mu navlažila vrat in ga tako pozdravila. Na koncu je ubila tudi tebe, nama je pridržala hrano in odšla z Arabcem."

Deček je vzel svoje pse in se z njimi odpravil k sestri. Ko je Arabec opazil dečka, je začel bežati in se nazadnje zvrnil nazaj v zaboj. Sestra je v tisti naglici in strahu obrisala samo eno lice od belila in rumenila, z drugega ni utegnila. En koder las je dvignila, drugega ni utegnila. Vsa prepadena je umirala od strahu. Fant je planil v stolp, skočil dol v klet in zgrabil Arabca in mu zabil po pet žebļev v prste na obeh rokah in nogah, kar je zneslo dvajset žebļev za dvajset prstov, nato pa še pet

klinov v prsi. Ko ga je tako prikoval, ga je polil s katranom, ukresal ogenj in tako zažgal nesrečnika.

Vse to, kar je sestra pripravila zase in za Arabca, je pojedla skupaj s svojimi psi. Ko so se tako najedli, je brat tudi svojo sestrico polil z nafto in katranom in jo zažgal. Planil je ogenj, ona pa, zahrbtnica, je izdihnila v strašnih bolečinah. Vzel je svoje pse in z njimi odšel.

Iz:: Rade Uhlik *Kazivanja Roma* – Džemalj Isnija: 1968

Vrtnica z groba

Kralj je bil na lovu in se je vračal domov čez pokopališče. Na neki gomili je cvetela čudovito lepa vrtnica.

“Še nikoli v življenju nisem videl tako lepe vrtnice, čeprav imam zasteklen zimski vrt, kjer moji služabniki negujejo in zalivajo rože! Utrgal bom to vrtnico in si jo bom zataknil za klobuk, doma pa jo bom dal v vazo z vodo, da bo ostala karseda dolgo sveža.”

No, lepo. Kralj je odjezdil domov in vtaknil utrgano vrtnico v vazo. Tam je stala pred njim na mizici, ker jo je neprestano občudoval. Zvečer se je odpravil v posteljo, trdno je zaspal, vrtnica pa je skočila iz svoje vaze in se spremenila v tako čudovito lepo žensko, da je vsa sobana zasijala in ni bilo treba luči, ker je bilo od nje vse svetlo. Pepelka pod štedilnikom pa je vse to opazovala: Kakšna gospa utegne biti tu v sobi? Ženska se je odpravila k mizi, a tam je našla le nekaj krušnih drobtin. Iskala je v skodelici za kavo in izpraznila, česar kralj ni bil popil do konca.

“No ja, pravijo, kako ima kralj vsega dovolj za jesti! A če bi res imel, mu ne bi postregli s tako majhnimi količinami, da vse pospravi! Le to, česar ni mogel pobrati s prsti, teh nekaj drobtinic, je pustil za seboj, in kar je še ostalo kave v usedlini, to je pustil. Ah, ta kralj vendar ne more biti prav bogat!”

Preden se je kralj zbudil, je bilo dekle že spet v vazi kot vrtnica, prav tako lepa kakor poprej. Pepelka pa ni kralju nič pripovedovala o vsem tem. "Najprej želim videti, ali bo še večkrat prišla, da ne bi stala pred kraljem ko kaka lažnivka ali kakor norica, ki se ji je samo nekaj sanjalo!"

Na večer je pepelka nalila vodo v umivalnik in si temeljito umila oči, kajti: "Mar se mi ni vse to zadnje noči vse skupaj le sanjalo? Zdaj jo bom zasačila!"

Kralju se ni počutil čisto dobro in je pojedel samo žemljo in pol, od treh, ki so mu jih prinesli, eno in pol je pustil na mizi, in tudi kave je izpil samo polovico, pol skodelice kave je pustil nepopite. Ko je v postelji najlepše zasmrčal, se je vrtnica spet spremenila v čudovito lepo žensko. Stopila je iz vaze in se približala mizi, ker je bila lačna. Kar pri priči je segla po žemlji in še po preostali polovici in popila polovico skodelice kave.

"No, zdaj se zdi, da je kralj resnično zbolel, ko ni mogel pojesti svoje večerje. Toliko bi vendar moral spraviti vase s tisto polovico skodelice kave vred! In vem, da je pojedel prav toliko, kolikor je pustil, ker sem videla, da so mu prinesli tri žemlje in to skodelico kave. Če ne bi bil bolan, bi tak možakar vendarle z lahkoto pospravil vse! A kako dobro, da je zbolel, saj je tako tudi zame nekaj pustil, in to bom zdaj vse pojedla in to me bo nekoliko osrečilo!"

Dekle je tako sedla za mizo, izpila pol kave in snedla žemljo in pol. Občudovala je sobano: kako lepo bivališče vendar ima kralj! Vse si je ogledala in se odpravila še v druge sobane. In ko je mislila, da bi kralj že utegnil vstati, se je odpravila nazaj v svojo vazo in je spet postala, kakor že prej, prečudovita vrtnica. Pepelka pa ni rekla kralju v njegovi sobi nič o vsem tem, da nihče ne bi nič slišal in da vrtnica ne bi izvedela, da ima namen to reč sporočiti kralju. Naslednjega dne proti deseti uri je vzel kralj svoje orožje, da bi se spet odpravil na lov. Pepelka pa je zaklicala za njim: "Veličanstvo, počakaj malo!"

“No, kaj takega si pepelka, odkar živim, ni dovolila, da bi tako meni nič tebi nič zaklicala za meno; in namesto da bi tekla, naj jaz čakam nanjo...!”

“Počakaj vendar, vzvišeni kralj! Povedala ti bom novico, ki ji, kakor mislim, niti ne boš verjel!”

“Potem nikar ne laži in jaz ti bom verjel!”

“Vzvišeni kralj! S seboj si prinesel vrtnico, od kod, tega ne vem. A naj si videl v svojem življenju še tako lepe ženske, take, kakor je tale, ki že dve noči zapored prihaja iz tiste vrtnice, nisi videl še nikoli, odkar si na svetu! Prvi večer si pustil na svoji mizi le nekaj krušnih drobtin, in te je pometla v dlan in si jih dala v usta. V skodelici ni bilo nobene kave več, a tistih nekaj kapljic, kar jih je še ostalo v usedlini, je posesala. Rekla je: ‚No, pravijo, kako ima kralj dovolj za jesti in da je bogat mož! Če bi imel v resnici dovolj, potem mu gotovo ne bi postregli s tako pičlo hrano, da je skorajda moral polizati lonce!‘ In naslednji večer, včeraj namreč, ti ni bilo prav dobro in si pustil na mizi žemljo in pol in pol skodelice kave. In glej, spet je zlezla iz vaze in snedla žemljo in pol in popila pol skodelice kave, ob tvoji strani pa je mrmrala: ‚Ta kralj mora biti zanesljivo bolan, sicer bi te tri žemlje pospravil in popil vso kavo iz skodelice. Za takšnega moža to ne bi smela biti težava, a kakor se zdi, mu ni prav dobro.‘ Bila je navdušena nad tvojo sobano in si je ogledala še druge. Ko je potem menila, da utegneš vstati, se je vrnila v svojo vazo in je spet postala vrtnica.”

“No, ti pepelka, odkar sem na svetu in odkar sem kralj, še nisem slišal take laži, kakršno mi ti zdaj tu pripoveduješ, da bi iz rože stopila čudovito lepa ženska...”

“Potem, moj kralj, poskusi sam na večer! Daj si prinesiti šest žemelj in postaviti dve skodelici kave na mizo, danes ne pojdi na lov, pojdi v drugo sobo, spravi se v posteljo in se dobro naspi! Na večer pa se

delaj, kakor da v svoji sobi globoko spiš! Zasmrči, kavo in žemlje pa pusti na mizi. In potem glej, kako lepo dekle bo prišlo iz vaze!”

“A kako naj jo pripravim do tega, da bi postala moja žena, ko jo tako hvališ, kako lepa da je?”

“Veš kaj, povedala ti bom! Delaj se, kakor da spiš in smrčiš, a z desnico ne segaj po ženski, saj se čarovnice lahko lotiš samo z levico!”

“Bi ta torej utegnila biti čarovnica?”

“Ne vem prav, ali je čarovnica ali ne, a tudi če je, jo lahko zgrabiš z levo roko!”

In tako se je tudi zgodilo. Kralj tistega dne ni šel na lov, vrnil se je in šel v drugo sobo, da vrtnica v vazi ne bi videla, kako spi, da bi se tako naspal do večera. Zvečer je užil svojo večerjo v isti sobi, v kateri je spal, služabnikom pa je naročil: “Prinesite v jedilnico šest žemelj in dve skodelici kave, ker bi rad zdaj večerjal!”

Vse to so kralju prinesli in postavili na mizo. Delal se je, kakor da bi res šel k mizi. Prinesel je skodelico kave k ustom: “Oh, kava ni prav nič dobra!” Vzel je žemljo, da bi vanjo ugriznil: “Čisto trda je, ne morem je jesti! No, sicer pa tudi nisem prav hudo lačen, ne bom jedel! A tako utrujen sem, da mi bodo od utrujenosti kmalu zlezle oči skupaj, legel bom v posteljo! Sobarica, zakleni vrata za menoj, da nobena muha ne bo mogla skozi ključavnico, da bi brenčala okoli moje glave!”

Vrtnica v vazi je vse to slišala, kar je rekel kralj. Komaj je legel v posteljo, že je začel glasno smrčati, a v njegovih očeh ni bilo niti zrnca spanja, temveč je smrčal, ker je bil radoveden, kaj se bo zgodilo z vrtnico v vazi. Ko je vrtnica videla, da je kralj zares že močno zasmrčal, je planila iz vaze, bila je namreč že hudo lačna. Spremenila

se je v čudovito lepo žensko, da v sobi ni bilo treba prižgati nobene sveče, temveč je bilo tako svetlo od njenega sijaja, kakor da bi v kraljevih prostorih svetili dve žarnici naenkrat. Kralj je položil roko čez oči in je pri tem skrivaj pogledoval proti dekletu, vendar ni segel po njej, čeprav ga je že mučilo hrepenenje. Počakal je, da je popila obe skodelici kave in pojedla vseh šest žemelj. Ko je vse to pospravila, se ni mogel več zadržati, objel jo je z levico in jo povlekel k sebi v posteljo.

“O, ti najmilejša moja, kako si vendar mogla priti v mojo sobo, ko je celo ključ vtaknjen v ključavnico, da nobena muha ne bi mogla noter, da bi mi brenčala okoli ušes?”

“Joj, kralj moj, pusti me! Zakleta sem. Sedem dni še imam na voljo, po sedmih dneh pa lahko, če tako želiš, postanem tvoja žena. Sem hči diamantnega kralja, a sem bila zakleta in sem zato vrtnica na pokopališču.”

“No,” ji je rekel, “spočij si vsaj malo v moji postelji, dokler se ne zdani, potem pa te lepo vtaknem nazaj v vazo!”

“Dobro, potem si odpočijem pri tebi v postelji, a samo dokler se zdani. In nikar si ne drzni, da bi se me dotaknil, ker če to storiš, bom morala biti še sedem let vrtnica!”

Kralj pa ni zdržal, da dekleta ne bi objel in poljubil. In ko je napočilo jutro, se je odpravila deklica nazaj v vazo. Tam je bila potem sedem let dolgo kot vrtnica, ker jo je kralj poljubil. Kralj je ves ta čas prepeval in molil, njegov duh je bil docela zmeden. Ko pa je sedem let minilo, ni bilo tu nikogar, ki bi jo lahko odrešil, saj bi jo moral za to kdo trikrat poljubiti.

Iz: *Zigeunermärchen aus Ungarn*, Bechtermünz-Verlag – prev. V. Ošlak

Žena je zlo, brez katerega ne gre

Živela sta dva brata. Starejši je bil oženjen, mlajši pa še ne. Starejši se je zaljubil v neko žensko in izgubil razum. Ta ženska pa ni bila dobra, temveč je imela slab značaj, vendar jo je brat vseeno oženil. V tej hiši je bila žena gospodar, starejši brat je delal, kar mu je rekla in kupoval, kar je naročila. On je zaradi ljubezni vse to pretrpel, mlajši brat pa je vse to videl, saj so živeli skupaj.

Minilo je nekaj časa in poročil naj bi se tudi mlajši brat. Našel si je žensko, ki je bila lepa in pridna, in po običaju starih Romov prvi večer, v času *sofre*, je povedal svoje želje, kako naj se žena obnaša v zakonu, in glede na vse izkušnje, ki jih je videl v bratovem zakonu, je premišljeval, kaj bi povedal svoji ženi, da ne bi končal v zakonu enako kakor njegov brat.

V času, ko postrežejo s hrano, ponavadi mačke pridejo pod *sofro* in jedo ostanke. V tem trenutku je mlajši brat zgrabil mačko in jo vrgel skozi okno. Ko je žena to videla, se je ustrašila, on pa je pripomnil, da noče, da bi ga kdor koli moti, ko je. Ženska se je začela tresti od strahu, kakšnega moža si je vendar našla.

Po dolgem času je starejši brat videl, kako mlajši ravna v zakonu, in ko je nekoč zlezla mačka pod njegovo mizo, medtem ko je jedel, jo je zgrabil in jo hotel vreči skozi okno. Medtem pa je to opazila tudi njegova žena, ga dohitela ter mu iztrgala mačko iz roke, jo spustila na tla in moža nadrla. To bi moral narediti ob pravem času, kakor tvoj brat, ne pa sedaj, mu je zabrusila.

Nauk zgodbe je, da je treba ženo zgodaj navaditi na svoje običaje. Kakor pravi romski pregovor: ženo lahko z malim prstom dvigneš v

višine, a ko jo boš hotel spustiti, se ne boš mogel dvigniti tako visoko, da bi jo spustil.

Pregovor tudi pravi (asociacija): Žena je zlo, brez katerega ne gre.

Pripovedoval Brijani Muhedin 1998. Pizza, Italija

Revščina

Neki človek je imel enega samega sina; žena mu je umrla, imel je tudi slepega konja in psa na dvorišču. Bil je zelo reven. Živel je nekje na vasi; ker pa ni nič delal, je šel včasih, ko otrok ni imel nič za jesti, do nekega bogataša v tej vasi in ga prosil, če mu lahko da kaj hrane, da bo njegov sin sit. Bogataš mu je napolnil vrečo z moko, bogataševa žena pa mu je dala tudi kaj pripravljenega za jesti. Zaradi velike revščine ni imel niti toliko denarja da bi se njegov sin, ko bi odrasel, lahko oženil.

Nekega večera sta tako sedela ta revni oče in njegov sin in se pogovarjata o poroki. Oče je rekel sinu, da nima denarja, da bi ga oženil. Rekel mu je, kakor Romi radi pravijo: "Če je družina revna, potem ima hiša velike luknje; če zadelaš eno, uhaja iz kake druge..." Sin pa je odvrnil, da živi neko lepo dekle prav pri družini, pri kateri oče včasih prosi za hrano, in dodal, da bi mogoče njen oče dal svojo hčer, da se poroči z njim. Oče pa mu je odgovoril, naj to deklico pozabi, saj je zamenjala že tri ali štiri moške. Prosil je sina, naj ga ne pošilja tja po nevesto. Rekel je, da ga je sram, da bi prosil za dekle v družini, pri kateri je še včeraj prosil za kruh, to vendar ni običajno.

Sin pa je vztrajal in je rekel očetu, naj pojde – če bo dekletov oče dopustil, v redu, če ne, pač nič. In tako je oče odšel prosit za ženo, potrkal je na vrata, in ko so mu vrata odprli, sta mu začela gospa in gospod hiše pripravljati hrano, kakor ponavadi. On se je zahvalil, rekoč, da tokrat ni potreben hrane, da je prišel z drugim namenom.

Naravnost je rekel, da se je njegov sin zaljubil v njihovo hčer in ga poslal sem, za kar se je le s težkim srcem odločil.

Bogati gospod in gospa sta se začela smejati in sta rekla, da to ne bo tako težko, da mu bodo hčerko dali, vendar sta dodala, da hčerka ni normalna, saj bi od toliko moških, koliko jih je že zamenjala, enega gotovo obdržala, če bi bila normalna. Rekla sta, da je razvajena in da ni za njegovo hišo: "Vi ste reveži, ob njenih navadah boste znoreli." – Oče pa ju je prosil, naj mu jo vseeno data za njegovega sina, saj je sin izgubil glavo zaradi nje. "Če je zamenjala toliko moških, naj zamenja še enega, in naj jima Bog pomaga!" je rekel nesrečni Rom. Starša sta rekla, da mu bosta hčer dala, saj bi se je tudi njen oče sam rad rešil.

Oče je prišel domov in rekel sinu, da mu je dobil ženo. Potem pa je vprašal sina, kako misli z njo. Nato je oče povedal sinu, kar je hčerin oče povedal o svoji hčeri njemu. A sin je vztrajal, češ da že ve, kako bo z njo ravnal. Sin je naročil očetu, naj vse pripravi in potem samo gleda, kako se bo izteklo. Rekel je, da bo poskušal vse, da jo obdrži, če pa ne bo šlo, naj pač gre.

In tako so pripravili majhno svatbo. Nekaj stvari so jima dali njuni starši rekoč: "Bog vaju blagoslovi!" – To noč so sedli za mizo, in mlada žena je povedala svojemu ženinu, kaj pričakuje od zakona, kakor je pač v navadi. Najprej mu je priznala, da je zamenjala tri ali štiri moške. On ji je odgovoril, da to že ve in se zahvalil za njeno odkritosrčnost. Nato ji je mož rekel: "Povedal ti bom samo dve stvari: prva – ne bom ponavljal istih stvari, povedal bom samo enkrat, drugič zadevo končam; ne pozabi, kar sem ti povedal, od sedaj naprej pa delaj, kakor sama želiš, jaz pa bom delal, kakor jaz hočem."

Mlada žena po navadi, kakor že prej doma, nič ni delala, sedela je po ves dan, se smejala, če je imela kaj jesti, je jedla, sicer pa se je igrala s psom. Nekoč je prišel možev oče z dela, in ona ga je vprašala, kje je bil in kaj je delal. Oče pa je odgovoril, kako mu je sin rekel, da če ne bo delal, tudi ne bo dobil nič za pod zob. Ona pa se je na to požvižgala. Ko je prišel njen mož z dela, je že na dvorišču jezno

vprašal svojega očeta, kaj je delal. Oče je s strahom odgovoril, kaj, kje in kdaj je delal. Potem je sin zadovoljno rekel: "Odlično!" in povabil očeta, naj sede za mizo. Potem je mož vprašal še ženo, kaj je ona delala ves ta dan. Žena je odgovorila, da nič. Mož pa ji je rekel, da za njo potemtakem ni kruha in naj sede na stran.

Tako se je zgodba ponavljala nekaj dni zapovrstjo. Žena je uvidela, da tako ne gre več, in preden se je možev oče neko jutro odpravil na delo, ga je potihoma vprašala, ali bi lahko tudi sama kaj delala, da bi nazadnje dobila kaj za pod zob. Možev oče je predlagal, naj kaj opere, naj si najde kako delo doma, in mogoče bo mož zadovoljen in ji bo dovolil sesti k mizi. In res je našla nekaj hišnih opravil in jih postorila. Ko je prišel njen mož z dela, mu je oče takoj povedal, da je bila žena ta dan pridna, da je delala po hiši. In mož je dovolil ženi, da deli z njima malo kruha. Ona pa se je začela igrati z mislijo, da je to nora hiša in je jela načrtovati, kako bi moža zapustila, saj ji delo ni prav ustrezalo.

Nekega večera je šel mož z očetom na dvorišče in rekel: "Vidiš oče, naš konj ne vidi na eno oko, hitro bo umrl" – in je poklical tega konja. A konj ga ni razumel, in sin se je razjezil nanj, češ da dvakrat ne ponavlja tega, kar je rekel, in naj pride k njemu, sicer ga bo ubil. Vzel je kladivo in ga udaril po glavi, konj se je mrtev zgrudil na tla. Ko je to videla žena, si je mislila: Mož je norec, ubil je konja, ker ga ni ubogal prvič. Naslednji dan je ista usoda doletela starega psa. Tedaj je mož dejal ženi: "Žena, tudi tebe bo enako doletelo, če me ne boš ubogala!" Nato ji je naročil, naj mu nekaj prinese. Žena je hitro vstala in naredila vse, kar ji je mož naročil.

Žena je začela trdo delati po hiši saj jo je strah pred možem gnal, da ne bi končala enako, kakor že prej konj in pes. Čez nekaj časa so prišli na obisk ženini starši. Hčera je stekla čez dvorišče in hitro rekla očetu, naj si najde kakšno delo, saj je njen mož norec in ga bo ubil, če ne bo nič delal. Njen oče pa si je mislil, kako so ti ljudje pametni, da so njegovo hčer pripravili do tega, da je začela delati pri hiši. Oče je hitro vzel sekiro iz njene roke in vprašal hčer, kaj naj naredi. Hčera mu je

rekla: "Hitro, delaj kar koli že, sekaj drva tamle čez!" In dodala: "Ne prepiraj se z mojim možem, ko ti on enkrat kaj naroči, če ne narediš, te naslednjič ubije!" Oče je rekel hčeri: "Nemogoče da bi bil on takšen." Hčera pa je v starhu odgovorila, da je mož tako že ubil in konja in psa. Govorila mu je, kako vse, kar ji mož naroči, brez ugovora naredi, in da ni takšen mož, kakor so drugi. Pravi, da ga mora ubogati, saj se boji, da bi jo ubil. Njen oče si je mislil: Njen mož je pravi gospodar, vzgojil je hčero v pravo gospodinjo. – Na dvorišče je prihajal možev oče in je vprašal ženinega očeta, kaj tukaj dela. Hčerin oče je odgovoril, kako mu je hčerka rekla, da mora kaj postoriti, da bi ga njen mož sprejel. Možev oče je menil, da je dobro, da ga je hči opozorila, saj se pri njih dvakrat ne govori, s pogledom pa sta si očeta povedala vse.

Pripovedoval Brijani Muhedin 1998.08. Pizza, Italija

Sanje

Neprestano pada dež. Veter besni, da te zgrabi strah. Veje se ljubijo v svojih rahlih dotikih. Strele osvetlujejo hišice, polkne udarjajo ob hišno steno. Lajajoči psi se utaplajo v jezi vremena in nekak čuden občutek se vseljuje v razpoloženje. V podrtijah škilijo luči. Stari Sahid vrže čez hrbet svoj stari plašč in kašljajoč odide iz hiše.

"O sveti Bog, ali bo ta čudež kdaj ponehal? Zima je na pragu, ostal bom brez drv." – Strese se od jeze in odide proti hlevu. Ko vstopi v hlev, sliši glas osla. Potreplja ga:

"Mican, Mican, nocoj se drži čvrsto."

Na zidu poišče odejo, ki jo je naredil za tovrstne priložnosti, in pokrije osla, ter mu zategne uzdo.

"Zdaj ti bo malo topleje, lepo sem ti napravil ogrinjalo. Pazim nate, moj Mican. Na, še malo sena, imel boš dovolj za nocoj. Lahko noč."

Sahid obrne hrbet Micanu, zapre vrata in odide. Naredi nekaj korakov in pade v luknjo, polno vode.

"Kaj je sedaj to? Pa je šla nogavica. Tudi obutev se mi je razmočila... Otroci moji..."

Izvlače se nekako in stopi k vratom in pokliče:

“Mihrija, Mihrija!”

Mihrija lena vstane s stola, na katerem je dremala:

“Da, Sahid, kaj potrebuješ?”

“Vidiš, da sem padel v tisto prekleto luknjo, od kod se je neki vzela?”

Prestrašena žena se mu zaspano približa:

“Danes je še ni bilo. Najbrž so jo otroci skopali v igri.”

“Sem se jaz sploh kdaj igral? Kaj je sploh to, igra?”

Mihrija mu pomaga, da se znebi mokrih čevljev in nogavic. Potem vstopita v hišo. Sahid sede na stol, ki ga je sam izdelal. Žena pripravi malo vode in mu opere noge. Čudno krotkost je nasledila od mame. Ni znala reči ne, tako dobra žena je bila. Sahid vstane in se napoti proti leišču iz slame.

“Bog nas obvaruj! Dež ne misli nehati. Molitev, uteha in nemoč, vse to se je zažrlo pod kožo,” zašepeta on.

“Svet se je pokvaril, Mihrija, a Bog ne. Pravijo, da pozna vsa vrata.”

Tako se pripravita za spanje. Mihrija odide do zaboja in si z razpokanimi rokami vzame posteljino, ki jo je sama sešila. Ne traja dolgo, kar sta legla. Mir kali samo pokanje vejic v ognjišču in dež. Odsevi plamenov drse po vlažnih zidovih prostora. Od zunaj se sliši grmenje. Sahid sanja o sinu, ki ga je davno izgubil. Se zdrzne. Zidovi so prazni, nemi, poleg njega pa topla Mihrija. Prižge cigareto in oči mu se zasolizijo. Tiho zajoče, da ne bi zbudil Mihrije.

“Sahid, ti jočeš,” se zbudi žena iz svojega spanca.

“Sanjal sem težke, boleče sanje.”

“Pusti sanje, saj je že skoraj zarja.”

“Ne, to mogče niso bile sanje, škoda, da nisem ostal z njim še malo dalj...”

“S kom vendar?” vpraša radovedno žena.

“Jahal je na belem konju. Ni bil to navaden konj, kakor so naši, temveč je imel krila. Jaz sem sekal drva, ti si prala perilo. Ob teh opravilih naju je našel.”

“Kdo naju je našel? Kdo je letel? Kdo se je spustil?” vpraša zopet ona.

“Najin sin...” odgovori on.

“Sin? Ne bodi smešen, od tega je tako davno in moral bi že pozabiti...” zajoče tiho tudi žena.

“Ja, ja, tako dolgo je že tega... Bil je lep, vse mu je pristajalo: če se je napravil v svojo obleko, če se je sprehodil, če je zapel... samo oči so mu bile preveč žalostne.”

“Oh, govori, govori,” ga prosi Mihrija.

“Sprehajal se je po predsobi in naju gledal. Potem je pristopil in nama v šepetu rekel, da je on najin sinček. Prosil me je, naj ti o tem ne govorim... ampak jaz nisem mogel zdržati,” pravi in nadaljuje:

“Kako človek včasih postane slab do ljudi, ki jih ljubi. Imela sva samo njega. Sedaj imava samo še spomine. Kmalu zapojejo prvi petelini.”

“Jutro je. Obrišiva solze... življenje je pred nama, Sahid. Saj nama bo bolje, upam.”

Sahid vzame vrč in odide po vodo. Mihrija odide v kuhinjo in pripravi čaja. Oba imata rada čaj, še posebej zjutraj. Dokler pijeta čaj, jima misli potujejo nekam drugam.

“Danes bom šel po drva,” pravi Sahid.

Mihrija pokima, da se strinja. Sahid odide do hleva, vzame osla in ga potrepja.

“Saj ti ni bilo mrzlo, kaj? Danes naju oba čaka težak posel.”

Dokler sta hodila skozi naselje, Sahid ni posvečal pozornosti okolici. Sanje so ga mučile. Ni bil več on sam, bil je odsoten. Romski pregovor pravi da se sanje zjutraj lahko uresničijo. Ne mine dolgo, ko prispeta do gozda. Osla priveže za bukev, vzame sekiro, in začne sekati deblo nekega drevesa. Udarci močno odmevajo po gozdu.

Ni mu najbolj jasno, kaj seka: sanje ali deblo. Prikažejo se mu prve kaplje znoja. Začne se dušiti. Sleče plašč in srajco. Udarci začno slabeti. Sanje, ko da so mu sekiro zlepljale z lesom. Naenkrat tudi drevesa ni več. Potem, čudno, pred seboj zagleda - njega.

“Sine, hitro si zrasel! Ha, tudi lepega konja imaš... krilatega. Nikjer na svetu ni takega. Lep si ti, lep je tvoj konj. ”

“Da, oče.”

Potem zadnji udarec sekire. Kri brizgne pred njim. Noga mu oteče. Objame ga neznosna bolečina. Ali je temu verjeti ali ne... Noga kot drevo, noga kot sanje, noga kot sin.

“Oh Bog, moj Bog...”

Domov pojde. Napotil se je za sanjami, sanje so ga dohitele.

Iz: Ali Kraniči: *Čergarske vatre*

Ajša

Dež že vso noč pada. Vse je vlažno, mesto in aleje. Nevihta podira in lomi: veje, okna; močno grmi in vidijo se strele. Vse je naperjeno proti tem nemočnim ljudem. Prejšnje leto jim je toča uničila vse, letos jim bo nevihta odnesla streho nad glavo. Nekaj hiš, pokritih s slamo, se zruši. Na cesti je veliko stekla, razbitih omar in desk razbitega pohištva.

“Pogubili se mi bodo otroci,” pravi Ajša, mati šestih otrok.

Njene besede spremlja strahovito grmenje, ko da je strela udarila prav blizu.

“Zadela je neko hišo!” ugotovi Ali.

“Nebo romsko. Tu ni nič... Vse je pusto. Notri je samo vrč in postelja iz slame, če jo kdo ima. Nič več!” reče Isen.

“Mati, lačen sem,” zajoka najmlajši.

Ajša vstane in brez besed da otroku skorjo suhega kruha. Najmlajši ugrizne.

“Zadnje!” preleti drugim skozi glavo.

“Samo da bo to enkrat mimo... potem bo kruha, otroci moji, potem bo kruha,” jih skuša umiriti mati.

“Jaz na trg... ?” vpraša najstarejši.

“Ne, ti boš na postaji. Da...”

“Včeraj sem čistil čevlje,” prekinje Ajšo mali.

“Pojdi tudi danes. Deževalo je... glejte, deca moja, kruha, glejte!”

“Kaj pa jaz?” vpraša Isen.

“Ti boš z mano. Moramo popraviti hišo,” pravi Ajša.

Otrok pokima.

Ajša pogleda na uro. Še malo lahko ostane z otroki, da jim razdaje svojo materinsko ljubezen, potem bo morala v službo, namesto nje nihče ne bo očistil pisarn.

“Jaz grem. Vi pa, kakor sem naročila.” – In odide Ajša, v zmes vlage, megle in ognja.

Tovarna je daleč od četrti, kjer so živeli. Dolgo mora hoditi. Četudi vozi do tja avtobus, gre peš.

“Vsak kovanec je koristen. Sama sem. Otroci kar naprej kaj potrebujejo. Odkar mi je mož umrl, je malo lažje. Zapravljal je za vse nas, pijanec prekleti. To nesrečno žganje mu je vzelo službo, dobro ime, nas pa prignalo v bedo... Vse je prodal za žganje... vse, tudi otroke.”

Strela udari in zadane bližnji hrast. Ajša prebledi.

“Ne Gospod, ne, imam male otroke! Komu naj jih pustim? Ulici? Če si mi vrgel že moža v reko, potem se vsaj mene usmili, Ooo, Gospod!”

Njene besede so plavale po blatu. Obutev se je lepila v blato in jo je morala natikati po vsakem koraku. Nikogar ni bilo blizu.

“Samo še ta hrib in prišla bom,” si reče Ajša. “Ko se vrnem, si bom sposodila nekaj denarja od tistega prodajalca Ahmeta, da si bom lahko kupila dežnik. Ajša ne bo več mokra, videli boste!” zamrejo zamrejo, pomešane z gromom.

Skozi vlago poletim, videli boste! – in kmalu njen glas zamre. Namesto tega se prikažejo nasmejani obrazi šestih otrok. Kos suhega

kruha je še vedno v roki najmlajšega. Nič več ni videti majhen s tistimi črnimi očmi. Močan človek je, poln življenjske moči. Lahko bi z eno roko ustavil vsako nevihto. Lahko bi ujel vse strele in se z njimi igral kakor s frnikulami. Lahko bi. A odhaja nekam v meglo. Zaman ga Ajša kliče, praska s prsti po svoji dolgi zeleni halji. Ne obrne se. Potem vidi svojo sestro, kako se v beli obleki pelje v kamionu. Z zadnjimi močmi ji poda roko in jo ujame.

“Ne dovolim ti, da odideš, dokler mi ne daš nekaj denarja za dežnik,” reče Ajša sestri.

Naslednjega dne so našli kmetje Ajšo v blatu, z iztegnjenimi rokami proti tovarni, kakor da bi hotela reči:

“Tam je kruh mojih otrok!”

Iz.: Čergarske vatre, Ali Kraniči

O revnem Romu

V neki vasi je živela romska družina. Otroci so rastle dan za dnem in končno zrastle. Hči je bila čarovnica, samo da nihče ni vedel za to. Vsak dan je požirala konje in osle.

Nekoč je mama vprašala : “Kdo tepe naše konje?” – in hči je odgovorila: “Kaj vem, kdo to dela.” – Zatem je vprašala mama sina, ali tudi on ni nikogar videl. Nekega dne se je sin skril, da bi izvedel resnico. Vse je bilo skrito, da ne bi kdo zvedel. Tako je opazoval, kdo prihaja in je konje. In glej, zgodila se je čudežna stvar, ko je zagledal svojo mlajšo sestro; nešemila se je v čarovnico, se približala in začela jesti konja. Takoj za tem se je spet spremenila v navadno dekle.

Sin je vse skupaj povedal mami: “Mami, speci mi prosim velik hleb kruha in dve veliki kokoši.” – Mati ga je presenečeno vprašala: “Zakaj, preljubi sin? Kaj boš naredil s tem?”

On pa je žalostno odgovoril: “Imel sem zelo žalostne sanje.”

Mama je bila radovedna in ga je še enkrat vprašala: “Kaj si vendar sanjal, preljubi sin?” – Sin je odgovoril: “Moram iti v gozd, kjer je velika molilnica. Tam bom molil pri Gospodu Bogu, ker sem se pregrešil nad nekim človekom in nočem, da bi se po smrti mučil v pepelu.”

Mama mu je odgovorila: “V redu sinko, pripravila ti bom velik kos kruha in dve velike kokoši.”

Ko je bila hrana pripravljena, mu jo je mati odnesla, on pa jo je spravil v torbo in se izpovedal materi: “Mati, tvoja hči je čarovnica, ona je jedla naše konje.”

Mati je stopila korak nazaj in ga preklela, nakar je začela iti proti njemu in zamahnila z roko, da bi ga udarila.

“Ko tvoja hči in moja sestra zraste, bo pojedla vso vas, še tebe in mene in celo očeta.” – Za tem je sin pobegnil in jo mahnil v širni svet. V svojem tempu in v svojih mislih je pustil za sabo vas in tako zašel v gozd. Pojedel je kruh in kokošjo pečenko in se napil hladne vode. Za tem je vrgel kosti na zemljo, in v tem hipu sta zrasli iz njih dve veliki drevesi.

Nato je vstal in šel spet svojo pot. Hodil je in hodil po gozdu, vsepovsod tja, kamor so ga noge nosile in kjer so oči videle vodo.

Po dolgem času je slišal od ljudi, da je nekje zrastlo dekle, ki naj bi nekega dne pojedla tudi očeta in mamo, pa tudi vse ljudi in otroke v vasi. Vedel je, da je to njegova sestra.

Ko je mladi Rom to slišal, se je odpravil na planino in sedel na štor. Začel je razmišljati o dogodkih, za katere je slišal: "Dragi Bog, nesreča moja, moja prekleta sestra je pojedla vse ljudi v vasi in z njmi še očeta in mater. Kaj nej zdaj naredim, ostal sem čisto sam?"

Pred njim se je nenadoma pojavila divja kača. Zgrabila ga je in se zvila okoli njega ter ga privezala za neko drevo.

Ubogi fant je začel govoriti: "Prijela sta me, prijela sta me hudič in nesreča." – Čez nekaj časa so se okoli njega zbrale majhne mravlje in vse so ga začele gristi, da ga je tako spreletel še večji srh kakor prej.

V tem trenutku pa se je približal tudi kralj mravelj in jih je razgnal. "Stran od njega, kaj pa tako hitite jesti živega človeka!"

Mravlje so pri priči nehale gristi Roma, mravlja, ki je poveljevala, njihov kralj, ga je zgrabila in skozi luknjo odvedla v svoje drevo in ga postavi tam na tla. Zatem ga je vprašala: "Povej mi, mladenič, kako si vendar zašel v te kraje?"

Na to je mladi Rom odgovoril mravlji: "Gospodar moj, bodi živ in zdrav še veliko let, pobegnil sem od doma, ker je moja sestra postala čarovnica, vendar nnihče za to ni vedel. Sam sem bil nekega dne skrit in sem opazil, kako je prav ona ta, ki nam je jedla konje. Ko sem to povedal mami, mi ni verjela in me je hotela še tepsti, tudi preklela me je, lastna mati. Zaradi tega sem pobegnil in zapustil vas, ker sem vedel, da ko bo sestra zrastla, bo pojedla še očeta in mater."

Na to mu je mravlja odgovorila: "Mi smo za to čarovnico že slišale in vemo, da se ne lašeš in govoriš resnico." – Za tem je mravlja-kralj vprašala Roma: "Si lačen?" – Rom je odgovoril: "Seveda sem, kako da ne bi bil?" – A mravlja ga je vprašala še enkrat: "Kaj bi pa lahko zdaj pojedel?"

Rom je srahljivo pogledal in mu odvrnil kralju, da doma je samo sol in kruh, da bi mu to bilo čisto dovolj. Mravlji kralj mu je odgovril, da ko

je v njegovi hiši, naj si raje izbre kaj drugega, saj sta zdaj kakor brata. Rom je tako rekel, naj mu ustrelijo srno, da to najraje je. Mravlja je takoj ukazala vsem, naj grejo v gozd in najdejo srno in naj jo nato lepo spečejo, da ne bo zagorela. Ko so mravlje vse postorile, so privlekle srno pred Roma, in ta jo je pojedel. Ko pa je Rom vse pospravil, kar so privlekle mravlje predenj, je vprašal kralja, ali bi lahko zdaj prosto odšel. Mravlji kralj mu je zagotovil, da lahko, in vse mravlje so se zbrale ter mu dale vsaka svojo majhno krogljico ter mu rekle, da naj jih stisne, ko bo v stiski, in tako mu bodo brž priskočile na pomoč.

Takoj pa, ko je Rom odšel, je zagledal pred sabo ogormno kačo brez oči, ki jih ji je vzela neka psica. Rom je bil že pripravljen na beg, a ga je kača zavohala ter mu rekla, nej se ne boji, da mu ne bo nič hudega naredila. Prosila ga je, naj ji vrne oči, kamor sodijo. Rom pa se je ustrašil in ji rekel, da se boji, da bi ga pojedla, če bi to naredil. Kača mu je odgovorila, da tega ne bo naredila in da bosta nato najboljša prijatelja in brata. Rom se je odločil, da ji bo pomagal in ji spravil oči, kamor sodijo. Kača ga je ogovrila in mu rekla, da si res veliko upa in da sama na njegovem mestu tega ne bi naredila. Vprašala ga je, če je lačen in žejen, in on ji je odgovoril, da je. Kača mu je ujela zajca in ga vprašala, ali naj ga pripravi. Romu se zajec zasmilil in je rekel, da ni lačen ter je vzel s seboj živega zajca na pot. Kača mu je dala prstan in naročila, da ko bo v težavah, naj samo obrne prstan na roki in mu bo priskočila na pomoč.

Tako sta z zajcem odrinila na pot. Ko je Roma dohitela lakota, je rekel zajcu: "Zajec, pojedel te bom, lačen sem." Zajec je začel jokati in ga prositi, naj ga ne poje, da ga bo še potreboval in da mu bo on nekaj priskrbel. Tako je zajec utrgal neko travo ki jo je Rom povonjal, in že ni bil več lačen, zajcu pa je dovolil, da lahko odide svojo pot. Zajec mu je rekel, da ne gre nikamor in da bo ostal z njim. Ko sta se tako odpravila naprej, sta srečala še velikega medveda brez zob, ker mu jih je čarovnica vse razbila. Medved je rotil Roma, naj mu da zobe nazaj na pravo mesto in mu bo v zahvalo naredil vse, kar bo od njega zahteval. Rom mu je odvrnil, da se boji, da ga ne bi medved nato

pojedel in se je obrne k zajcu za nasvet. Zajec mu je odgovoril, naj mu medved najprej obljubi, da bosta postala prijatelja in brata, in šele nato naj mu pomaga. Medved mu je vse to obljubil, in Rom mu je vrnil zobe v gobec. Ko so bili zobje spet na svojem mestu, je dal srečni medved Romu tri dlake in mu naročil, da ko bo v težavah, naj pihne v te dlake, in medved bo pritekel na pomoč. Tako sta se odpravila z zajcem na pot domov in srečala še volka.

Volk je rekel Romu: "Zdaj te bom pojedel!" Rom se je ustrašil in zavpil: "Dragi Bog, daj mu, naj oslepi, ker mi hoče to narediti!" – Bog je uslišal Roma – in res je volk izgubil vid, kakor je Rom zaprosil. Tedaj ga je volk poprosil, naj še enkrat prosi Boga, da mu vrne vid. Rom mu je odgovoril, da tega ne bo naredil, razen če mu obljubi, da ga ne bo požrl in bo postal njegov prijatelj. Volk mu je dal besedo in Bog ga je spet spremenil v normalnega volka. V tem trenutku se je volk spremenil v vilo in vprašal Roma, ali bi lahko šla z njim, nakar ji je Rom odgovoril, da je njegova sestra čarovnica in da je pojedla že veliko ljudi in da noče tvegati, da bi še njo. Vila mu je odgovorila, da ji je vseeno, in tako so skupaj nadaljevala pot.

Ko so prišli do mesta, kjer je Rom odvrgetl kokošje kosti, je uzrl pri dveh drevesih čarovnico, svojo sestro. V strahu je splezal na drevo in pozabil na svoje prijatelje in brate, vendar ga je zajec spomnil: Pokliči vse svoje brate, saj ti bodo pomagali. Rom je tako tudi naredil. Pogledal je okoli sebe, in tam so bili že vsi pripravljeni, da mu pomagajo.

Rom jim je povedal, naj ubijejo čarovnico, njegovo zlobno sestro, in da bo tako rešena vsa vas in njegova družina. Vse živali so napadle in raztrgale čarovnico, in takoj se je pokazala vsa vas in v njej tudi njegova starša.

Rom jima je rekel: "Ali vama nisam nekega dne rekel, da je vajina hči čarovnica, pa mi nista verjela..." – in jima je vse oprstil.

Živali in vas so priredili zabavo in poroko Roma in lepe vile, od tedaj vsi srečno živijo vse do danes.

Iz:: Rade Uhlik, *Kazivanje Roma*, Gazetović

Ponovno v življenje

Bila je jesen in dan je bil zamorjen, jesensko listje je pokrivalo ulice in pločnike, tu in tam je komu padel na glavo kak list. Ob vsem tem vremenu ljudjem ni bilo težko iti malo na zrak in kratek sprehod. Nekaterim v tej množici se je mudilo. Med njimi je bilo lepo dekle, ki je nosilo moder plašč, pod katerim je bilo slutiti lepo telo. Na ramenih je nosila črno torbico, ki jo je dobila za svoj devetnajsti rojstni dan. Hodila je, izogibajoč se množice, od izložbe do izložbe ter gledala lepe in drage obleke. Največ se je zadrževala tam, kjer so bila razstavljena ročna dela. Da so bili izdelki res lepi in zaradi cene nedosegljivi, to je ni oviralo, da bi jih z uživanjem ne gledala. S svojo počasno hojo je prišla tako spet do neke izložbe; kjer je bilo ogledalo, se je ustavila in se pogledala, si popravila svoje plave lase in šla naprej.

Ob njej so hodili tudi drugi sprehajalci in otroci iz romskih naselij. En izmed teh otrok se je postavil pred njo z iztegnjeno roko, hotel je nekaj drobiža in nato bi šel svojo pot dalje; odprla je torbico in dala skuštranemu otroku nekaj drobiža, se nasmejala in šla naprej. A kar naenkrat jo je nekaj vzburilo, da se je ustavila. Kakšne lepe oči ima ta deček... Take oči je imela tudi njena prva ljubezen, fant, ki mu je vse dala, tudi to, česar ne bi smela. Počepnila je od vzburjenosti pred temi očmi, kakor da bi jo hipnotizirale in postala je njihova služabnica. Zakaj je ravno sedaj morala srečati te oči, ki so jo spomnile na njeno preteklost, ji je šinilo v glavo. Te oči so izzvale v njej bolečino. Pravzaprav so oči tega temnopoltega fantka oživile spomin na človeka, ki ji je prizadejal največjo bolečino v življenju.

Ali je moralo biti tako? O, ljudje božji, ali lahko kaj takega verjamete? Storiti kaj takega dolgoletni ljubezni, sem doživela kaj takega samo

jaz ali še kdo drug? Ne verjamem tega, samo jaz sem lahko tako nesrečna. Ko je hodila naprej, se je spomnila tudi klopi, kjer sta se dobivala. Pred očmi se ji je prikazala slika davne preteklosti. Ravno zdaj na tej klopi sedita dva in se ljubita, kakšni so vendar bili tisti trenutki...

Da, tudi njeni starši so vedeli in jim je bil njen fant všeč, dosti časa je bil pri njej, in tudi ona pri njem. Toda potem je prišla tista operacija, ali je bil to razlog, da me je zapustil in onesrečil. Kaj sem jaz kriva pri tem? Ta zlobna usoda, ali me je moral zaradi tega zapustiti?

Ne, je vzdihnila in ljudje so se ustavljali, samo ona je še naprej hodila svojo pot. Tako je bila zatopljena v svoje misli, da ni videla ničesar okoli sebe. Hodila je korak za korakom, slike iz preteklosti so se ji prikazovale druga za drugo. Kar naenkrat se je zaletela v sprehajalca, a ko jo je videl, je vzkipeel in šel naprej. V nekem trenutku se je ustavila in se počutila tako zmučeno, zagledala je neki lokal in se napotila vanj. Vstopila je in sedla za mizo v kotu, naročila si je sok in spet začela misliti na žalostne stvari. Vsi poznajo moj položaj, pretrpela sem operacijo srca, vendar zdaj, vidite, še to se mi je zgodilo, vsi se me izogibajo, fantje in dekleta, kdo se bo pa družil z osebo kakor sem jaz. Tako se je vpraševala, v čem se razlikuje od drugih. Ni mogla piti in kaditi kakor oni, vprašala se je, ali je to razlog, da je ne marajo?

Misli so ji prekinjale solze z lica, na katerem je bilo mogoče razbrati sledi operacije. Zaboga, si je rekla, še vedno ga imam rada, še nedavno sem mislila, da bom imela z njim otroka in topel dom, a zdaj? Kdo ve, če bom vse to kdaj imela? Ne morem več tega zdržati, si je mislila in odšla iz lokala. Odpravila se je v park in sedla na njuno nekdanjo skupno klop.

Na sosednji klopi se je ljubkoval mlad par. Sedela sta in se objemala... Srečna človeka, je pomislila.

Ne, ne, ne, ne morem več zdržati, moram ga najti, mogoče je tam za vogalom, tukaj sva se pogosto videvala, si je mislila in je vstala in kakor veter jo je neslo proti vogalu. Tam ni bilo nikogar. Pa saj to ni tukaj, kaj mi je naredil ta prekletnik? Ali je to mogoče zdržati, ne, ne... Rože so ji bile na doseg roke. Približa se jim je, kakor da bi bil senca teh rož. Ko pa je šla mimo, je ostala samo rana, ki je bolela. Cvet v polnem cvetu.

Tudi ti boš ovenel, samo ne tako kakor jaz. Spomini, kaj je to? Žalost? Bolečina? Preteklost ali prihodnost? Ali lahko vse to pozabim? Nikakor.

Ali me lahko zaradi tega sploh kdo obtožuje? Odtrgala je rožo in jo hotela komu dati. Komu?

Nato, naenkrat, se ji je prebudila želja, da bi se sprehodila po krajih, kjer sta preživela svoje srečne čase.

Stekla je, nato se je nenadoma ustavila. Čemu vse to?

Me mar ni Marko povabil v kino? Kaj ni prav on moje upanje, moje ponovno vračanje v življenje? Vredno je poskusiti. Še enkrat se je ozrla po parku, rožah, klopeh, nato se je odpravila naprej...

Iz:: *Čergarske vatre*, Ali Krasniči

Otroci

V nekem zakotnem kraju je na vogalu stala zanikrna gostilna, v katero so zahajali razočarani, pozabljeni in potrti ljudje. V najbolj temnem kotu te gostilne je sedel človek, ki je zamišljeno zrl v plavkaste oblake cigaretne dima. Na svoji mizi si je ogledoval prazne kozarce, škatlo cigaret in zarjavel vžigalnik. Zdelo se mu je, da ga vsa ta revščina

spominja na njega samega. Kazalci na veliki zidni uri so bežali, on pa je praznil kozarec za kozarcem, z željo, da bi njegovo življenje potekalo v koraku s kazalci na uri. Kakor iz neke globine so do njega prihajali zvoki pesmi, ki so jo s hripavimi glasovi prepevali pijani gostje. Iz zamišljenosti ga je prebudil nenaden udarec kozarca ob mizo. S kalnimi očmi je zagledal mlad par, ki se je ves čas potiho smejal, si nekaj šepetal in se poljubljaj. Zaradi tega so bile marsikatero oči oprte v njiju. S pogledom na ta mladi par se je z žalostjo spomnil svojega otroštva. Zgrabil je kozarec in se zagledal v njegovo bistro tekočino. Oh, moje otroštvo, moja mladost... O Bog! Sem jaz živel svojo mladost, sem vedel za ljubezen? Če bi vse te bolne dni iz zgodnje mladosti lahko nekako pozabil? Vendar kako? Ko popijem to prekleto pijačo, se mi bo vse zvrtilo v glavi. Ni enostavno kar na vse pozabiti. Pozabiti otroštvo, mladost, ki se je v mnogočem razlikovala od mladosti teh mladih danes...

Ure so bežale, kozarec za kozarcem je polzel po grlu, polzel s spomini, ki so drug za drugim prihajali. Kakšna solza je odtekla čez zgubano lice. Smeh je kdaj zaigral okoli ust. Smeh, ja, a ne tak, kakor ga da veselje, temveč grenkoba, ki več ko očitno kaže sliko preteklosti in sedanjosti. Stalni gost te zakotne gostilne, ki je stala v ulici brez imena. Vsi so ga poznali, posebno ljudje iz te ulice brez imena. Čez dan je počel vse in nič, najpogosteje je delal kot čistilec. Vse, kar se mu je ponudilo, je sprejel. Ko je v mraku nehal delati, je odšel v gostilno, kjer je v alkoholu skušal pozabiti grenko resničnost. Tako je sedel ure in ure in se je po končanem pitju pijan odmajal po mračnih in pustih ulicah v svojo kočo.

Poročil se je šele v zrelih letih, kar je po mišljenju mnogih, ki so ga poznali, bilo povsem nerazumljivo. A nekaj je bilo še huje in še bolj nerazumljivo. Zanj je bilo nerazumljivo, neprebolelo dejstvo, da je bil brez otrok. Bila je to njegova strašna resnica, izvir vseh njegovih težav in razočaranj. Po njegovem mišljenju so bili otroci edini smisel življenja, edini motiv, da kaj ustvariš, delaš, imaš. To ga je stalno spremljalo, kamorkoli je šel in kjerkoli je bil. Ta surova resnica se ni

niti za trenutek umaknila iz njegove glave. V želji, da bi jo odrinil, čeprav za kratek čas, se je nalival s smrdljivim alkoholom, in vedno je to dosegalo nasprotni učinek – ta surova resnica ga je pritiskala še močneje, še bolj boleče, še bolj surovo. Nikoli se ni spravljal s tem, da se ni mogel izkazati kot poglavar družine. Nase je valil vso krivdo, čeprav mogoče ni bil kriv? Kdo ve? Na koncu koncev, sam zaradi tega nikoli ni odšel k nobenemu zdravniku, to mu ni nikdar prišlo niti na pamet. Čudno, vendar resnično. In še naprej je praznil kozarec za kozarcem. Kakor iz neke globine so do njega prihajali glasovi, pomešani z akordi gostilniške glasbe, pred zamegljenimi očmi so se mu kazale podobe opotekajočih se deklet in fantov, ki so sedeli za sosednjo mizo. Vse se je zibalo, poigravalo in se izgubljalo v motni megli. Vse to naenkrat je vzbudilo v njem jezo in je začel razbijati po vrsti vse kozarce s svoje mize. Steklo se je drobilo, a izza prstov roke mu je začela teči kri, ki je vrela zaradi prevelike količine alkohola. Vsi so obrnili pogled proti njemu, a on se je le smehljajal. Naenkrat je pomaknil klobuk na stran, odrinil krvavi prt in ga vrgel z mize. Nato je vstal in se primajal do natararice, ter ji začel ponujati svoj drobiž. Zamahnila je z roko, a on je zarohnel: “Vzemi, ženska lažnjivega nasmeha! Vse bom razbil in pošteno plačal! Evo, evo, ali je to malo? Vzemi vse, vse!” – Glasba je prenehala igrati, v gostilni je nastala smrtna tišina in vsi so začeli gledati vanj. On pa je spet zarohnel: “Jaz sem gospodar!” – s temi besedami je vzbudil smeh, hotel je pojasniti svoje stanje. A težko, da bi kdo to razumel. Več je bilo takih, ki so v njem videli klovna, ne pa človeka, ki ga kaj muči. Vrgel je jezen pogled na vse prisotne in odšel iz gostilne. Nato se je napotil proti naselju. Tako je, opotekajoč se, večkrat padel. Po vsakem padcu je izgovoril prenekatero kletev. Naenkrat je občutil, da mu gre na bruhanje. Nato so mu prišle solze v oči. Čeprav do njegove hiše ni bilo daleč, je v svoji pojanosti potreboval do tja veliko časa. Ko se je tako motovilil po ulici, je srečal nekaj ljudi, ki so ga pozdravili. Normalna srečanja, saj je bilo poletje in so bile ulice v tem času polne pozno v noč. Vsi ljudje so mu bili sedaj odvrtni, bili so njegovi sovražniki.

Tako je prišel s pesmijo in kletvijo do bližine svoje koče. Iz neke hiše je bilo slišati zvoke harmonike in klarineta. Obstal je. Jasno mu je bilo, da se ne sme približati nepoznani hiši. Šel je naprej, in nekoliko otrok je priteklo za njim, dohiteli so ga in ga začeli zasmehovati. Nekateri so ga začeli praskati in vleči za obleko. O Bog, ljudje ne morejo verjeti! Kaj vidi s svojimi meglenimi očmi? Ti otroci, kakršnih si tako močno želi, se igrajo z njim mačke in miši. Zopet je začutil toplino otrok in žalost, da jih sam nima. Niso vsi ti otroci krivi njegove nesreče. Majhni so še in ne vedo, kaj pomeni biti žalosten ali koga užaliti. Otrokom ne smemo zameriti, mu je prišlo na misel. Od hiše do hiše so ga otroci korakoma spremljali in ga venomer vlečili za obleko, a on jim je na vse to odgovarjal z blagim nasmehom. Navdušen je bil nad njimi. To bodo dobri otroci, ko odrastejo, si je mislil. Otroci so obstali pred nekim vhodom, iz katerega se je zaslišal oster glas. Kaj delate, nepridipravi? Tako je rohnel nanje starejši človek. "Ne vpijte nanje! Jaz sem lačen. Nimam sonca," je rekel s solznimi očmi. Otroci, ko da so okameneli, ko da so razumeli pijanega človeka. Ko da jim je bilo žal svojih dejanj. On je šel naprej, oni se pa so se vračali sklonjenih glav. Kar naenkrat so zalajali tudi psi. Stekli so za njim in ga spremljali do njegove male koče. Ni se zmenil zanje. Prišli so pred kočo, tedaj pa je nekdo zaloputnil vrata tako močno, da so se stresla. Na vratih se je pojavila temnopolta ženska. Povlekla ga je v kočo in ga zvelkla do postelje. Reče mu: "Zopet si pil! Do kdaj boš tako? Nikoli nisi trezen, kaj te ni sram ljudi, ki se leta in leta iz nas norčujejo? Vse se ti lahko zgodi, bodi že enkrat pameten. In s kom živim?" – Bile so to besede, ki jih je vsak dan poslušal, bile so besede njegove žene, ki jih je bil navajen. A njegova žena jih je neprestano ponavljala. V upanju, da bodo prinesle srečnejše dni. Žalostno ga je pogledala, nato ga je pokrila z odejo in legla poleg njega. On pa se je tresel od smrčanja, ker je zaspal z močnim spancem pijanca. Kdo ve, mogoče je v teh trenutkih kaj sanjal, morda so bile to dolgoletne sanje, zaradi katerih je pil, sanje, ki ne bodo nikoli postale resničnost.

Iz.: *Čergarske vatre*, Ali Kraniči

Romska poezija

“Sonce se rojeva, da obide oba svetova in od zgoraj gleda na človeka, je zaščitnik vsega, kar se premika in stoji, vidi pravico in krivico med ljudmi.” (Rigveda, VII, 60)

Tudi romska poezija je pritegnila pozornost mnogih raziskovalcev. Kakor pravijo kritiki in umetniki, je poezija tega naroda taka, kakršno je njegovo življenje in kakršen je njegov duh, se pravi: neposredna, začudena, naivna in iskrena, kratka globoka in resnična. Mnogi svetovni pesniki so navdušeno poslušali romsko poezijo, nekateri pa so v svojih delih celo uporabljali njene teme in motive.

*mo vilo sar éavoro rovela
thaj asvencar o ljil anglo mande sapankerela
Mo vilo dukhala thaj vačarela
Aće akaja e djilji me viletstar tumrenge dindi*

srce moje kot otrok joče
s solzami list papirja namoči
srce moje boli in govori
pred vami ta pesem srca vam je dana

Suno

*me jakha sapane
ki đama to anav pisinava
ani gilji rodava tut
vikinava tut, ava, ...*

*ko druja sovava
ko gava phirav
ani gilji rodava tut
vikinava tut, ava..*

*ana akija gilji samo tut mangava
suno nevo te anol o dive baro
sar i bavlal pudola irin mange o lačipe
vaker mange ano khan-kamam tut*

Traja I. Brizani

San

*oči so moje vlažne
po steklu ime ti pišem
v pesmi tolažbo iščem
kličem te, pridi*

*tavam po ulici pusti
v mislih vedno ti
v pesmi tolažbo iščem
kličem te, pridi*

*v tej pesmi samo tebe si želim
sanje nove naj prinese novi dan
kot veter blag mi vrni srečo vso*

prišepni, da ostaneš moja za vedno

Prevod: Zrimšek Sandi, Traja I.Brizani

O bršim rovela

*bavlal pudol, o bršim perola
o kamljipe amaro rovela
o kham gudlo ki daj đala
o bršim amen rovela*

*nađanav kaj sijan
kas kamol to vilo
mlo vilo rovel,... vačerela
ava palje ko nilaj*

*geljan tu, gelo amaro lačiipe
mlo vilo dukhavđan
amaro kamljipe, amaro sastipe
pelji amari baht, amari pakh*

TrajaI. Brizani

Jesenska elegija

z vetrom in dežjem prišla je jesen
in čari ljubezni so oveneli
zašlo je sonce tebe več ni
in zdaj naju deževje jesensko deli

kje si, ne vem, koga zdaj ljubiš
zato joče moje srce
upam še zmeraj, da poletje spet bo
čeprav me samota vedno bolj boli

tiho in neslišno
odšla si ti
drugega želela si

zdaj iščeš poletje z njim

Prevod: Zrimšek Sandi, Traja I. Brizani

amen, ka roden
karoden, amenge ka roven
khere bešav, gođa-a vakerav
me purja-a lafi kerav
amen,ka roden...
ka roden...
amenge ka roven

Čhajorije šukarije

čhajorije, šukarije,
ma phir hurde, palje mande,
ma phir hurde, palje mande
čhaje, čhaje

haljan pekljan man
čhaje šukarije,
mo vogi ljiljan čhaje šukarije ,
irin dikman čhaje

telje dikhe, vogi tare,
pani ani, kaloriye,
ma phir hurde palje mande,
čhaje, čhaje.

Tradicionalna

Punčka zala

oj, ti punčka, dekle zala,
ne pohajaj za menoj,
ne pohajaj za menoj,
ti punčka zala.

izjedla si me in izžgala,
punčka zala, dušo si mi vzela.
obrni se, poglej me v lice,
lepotica.

pogled poveša, dušo žge mi,
vode, temnolaska, mi prinesi
in za mano ne pohajaj,
punčka zala.

Prevod: Tone Pavček

Ďelem, ěelem

*ěelem, ěelem lungome dromeja,
mala ěilem ěorore romesa,
ěelem, ěelem lungome dromeja,
mala ěilem bahtale romesa.*

*A, romalen,
a, ěhavalen.*

kindem lake lolo diklo tursko,

*ni voliv ma a'ol latar pusto,
ala voliv lake kale jaka,
kaj si gudlje sar duj kalje drakha*

*aj, romalen,
aj, čhavalen.*

Tradicionalna

Djelem, djelem

Ballad

Intro ♩ = 70

Traditional

Arr. by Traja I. Brizani

G⁻⁷ A^{-7/5} D⁹ G⁻ D #5 D

G⁻⁷ A^{-7/5} D⁹ D⁻⁷/G G⁻⁷

A G⁻⁷ F⁶ E^{bmaj7} C⁻⁶ D^{7sus4} D⁷

C⁻ B^{b6} A^{-7/5} D⁻ⁱ⁷/A^b G⁻¹¹ G⁻⁷

G⁻⁷ F⁶ E^{bmaj7} C⁻⁶ D^{7sus4} D⁷

C⁻ B^{b6} A^{-7/5} D⁻ⁱ⁷/A^b G⁻¹¹ G⁻⁷

B G⁻⁷ F^o E^{b6} A⁻⁷ D⁷/F^b

A^{-7/5} G⁻ D⁹/F^b D⁻ⁱ⁷/A^b G⁻⁷

G⁻ F^o E^{b6} A⁻⁷ D⁷/F^b

A^{-7/5} G⁻ D⁹/F^b D⁻ⁱ⁷/A^b G⁻⁷

Hodil sem

hodil sem, hodil na dolge poti
in srečeval ljudi siromake.

hodil sem, hodil na dolge poti
in srečeval ljudi bogataše.

aj ljudje dragi,
aj, otročaji.

uro turško, rdečkasto, zanjo sem kupil,
ki me ne mara. k vragu vse skupaj.
a jaz imam rad njene črne oči,
ah, kako so sladke, kakor dve grozdni jagodi.
aj, ljudje dragi, aj, otročaji.

Prevedel: Tone Pavček

Mi daj man mukhlja

*geljan mandar tu,
na sovav me daj rodav
kamerav nasvalo me ačiljum
daje daje so tu man bijandān
devla devla ava dikman tu.*

*kamerav nasvalo me ačiljum
kamerav nasvalo me na dikhav
daje daje so tu man bijandān
devla devla mi daj man muklja.*

*na mangav na mangav namangav tu
na kamav na kamav na kamav tu
javereske tu geljan man mukljan man
na sovav dive rat me tut but mangav
na sovav dive rat me daj rodav*

Traja I. Brizani

Mlji daj man mukhlja

Traja I. Brizani

music written by
Traja I. Brizani

A G- B $\flat$ A

A G- B $\flat$ A

G- B $\flat$ A

G- E $^{\flat 7/9}$ B $\flat$ A

B D- G- B $\flat$ A D- G- B $\flat$ A

D- G- B $\flat$ A G- E $^{\flat 7/9}$ B $\flat$ A

C Bridge - unisono

Mati me je zapustila

šla si od mene stran.
ne spim. iščem svojo mamo.
umiram, bolan in sam.
mati, mati, ki si me rodila!
bog, o bog, pridi, bodi z menoj!
umiram, umiram, zona me stresa.
umiram, bolan, ne vidim ničesar.
mati, mati, ki si me rodila.
bog, o bog, mati me je zapustila.
ne maram, ne maram, ne maram te več .
ljubezen, ljubezen, ljubezen je preč.
šla si k drugemu, mene pustila.
ne spim. dan in noč si želim,
da bi se k meni privila.

Prevedel: Tone Pavček

Romano dive (erdelezi)

*sa me amala,
oro khelena,
oro khelena,
dive kerena.*

*sa o roma babo,babo,
sa o roma o daje,
sa o roma babo ,babo
hej, erdelezi, erdelezi,
romano dive,
amaro dive*

Tradicionalna

Romski dan (erdelezi)

vsi moji prijatelji
kolo plešejo,
kolo plešejo
in si praznik lepšajo.

vsi romi,
oče, oče,
vsi romi,
mati, mati,
vsi romi
se radujejo,
ker praznujejo,
erdelezi,erdelezi
dan človeka - romski dan

Prevedel: Tone Pavček

Ušti,ušti baba

*ušti, ušti baba,
o davuljja maren,
o, davuljja aven baba,
mlje phenja te mangel.*

*mlje tikne phenjake,
e maj šužorake,
e maj šužorake,baba,
e,maj keljavnake.*

Tradicionalna

Vstani, vstani, otec moj

oj, vstani, vstani, otec moj,
bobni glasno bobnajo,
godci k nam prihajajo
snubit mojo sestrico.

mojo malo sestrico, sestro lepoticico,
lepoticico, oj, otec moj, v plesu najbolj radostno.
bobni glasno bobnajo, godci k nam prihajajo.

Prevedel: Tone Pavček

Kaperav, kauštav

*kaperav, kauštav
arman me kadav,
baš e tute čhaje,
ka merav.*

*a bre čhaje arsije,
ternije šužije,
šun da čhaje arsije,
ternije šužije.*

*a bre babi so kerđan,
so kerđan,so kerđan,
a bre babi so kerđan,
man tikne bikinđan.*

Tradicionalna

Pada, se dviga

pada, se dviga.
ječi in preklinja.
zaradi tebe, dekle,
jaz umrem.

ti deklica arsija,
zala in mlada,
poslušaj me, arsija,
zala in mlada.

kaj si mi oče, storil,
kaj si mi storil, s čim mi zavdal.

kaj si mi, oče storil,
mene si, mladca, prodal

Prevedel: Tone Pavček

Parne javinja

*dikhava jekh drom
kova an mlji jakh buhljola,
thaj šefkoni
talo pre mlje
ko parno avipe*

*kola tane odola jačha korore
so na phravdjena kotar i mel,
kola tane odola manuša
so čhungarena pumaro baxtalipe.*

*buhlo horizonto
thaj lošame dive,
dikhava
an amaro dromipe*

terne ćiriklja

*ujana sakova dive
An amaro than
tro javinja parne*

Hilmi Jašari

Bela svetnica

vidim pot,
ki se v mojem očesu širi
in sveti,
pod mojimi nogami,
v beli prihodnosti.

katere so te slepe oči,
ki se od umazanije ne odpirajo,
kdo so tisti ljudje,
ki pljuvajo v svojo srečo.

široka horizontala
in srečne dni
gledam
na naši poti.

mlade ptice
vsak dan letijo.

v naši deželi,
skozi bela srečanja.

Prevedel: Zrimšek Sandi, Traja I. Brizani

Tu ...

*Tu hinan čhon
An mlje vasta
An mlji jakh
An mlje vošta.*

*Tu hinan luludi
Jekhutni,
So barjola
An mlji avljin.*

*Tu hinan motojbe
An mlji godi,
An mlo vilo
Garavdi.*

Traja I. Brizani

Ti...

*ti si mesec
v mojih rokah,
v mojem očesu,*

v mojih mislih.

ti si cvet,
edinstven,
ki raste na
mojem dvorišču.

ti si pravljica,
v mojih mislih,
v mojem srcu.
skrita.

Prevedel: Zrimšek Sandi, Traja I. Brizani)

I dar phagela i bar

*sovela o čhavo ki čar
telo šerand parno bar
ano vilo bari dar
sose
sar
o sapa uzo leste
ov ko maškar
aha
aće i dar
đangavdilo
sig našla čhere
se i dar
i dar phagela i bar.*

Mehmed Saćipi

Strah premaga kamen

spi otrok na travi
pod glavo ima beli kamen
a v srcu velik strah

zakaj
kako

kače so poleg njega
on je v sredini
kaj sedaj
glej strah

vstal je
hitro je pobegnil domov
ker strah
strah je premagal kamen

Prasta grasta

*prasta prasta grasta
ava te uklavtu
sa hasandoj ava
ćar ka parvaravtu*

*prasta prasta grasta
ava te uklavtu
ani len ka mekhamen
me ka nandāravtu*

*prasta prasta grasta
te phira o gava
te ćhindilan grasta
me ka sovlaravtu*

*prasta prasta grasta
me ka nandāravtu
me ka sovlaravtu
a tu grasta prasta*

Mehmed Saćipi

Dirjaj konj

dirjaj, dirjaj konj
pridi, da te osedlam
pridi nasmejan
s travo te nahranim

dirjaj, dirjaj konj
pridi da te osedlam
k reki se spustiva
z vodo te okopam

dirjaj, dirjaj konj
po vaseh se sprehodiva,
ko boš utrujen,
v spanec te podam

s travo te nahranim,
z vodo te okopam,
v spanec te pospremim,
ti le dirjaj,dirjaj konj

Prevedel: Zrimšek Sandi, Traja I. Brizani)

Jertipe

*jertisar palo malavipe
sar sem phurimava nasvali
thaj hičardi civisarimatar
sargo kaj traiv averutne traesa*

*čhutem tut ande sa jekh đili
thaj sa jekh đes alavardem
ćire alavesa
odjava izdravas đikaj ažučravas
inćaravas paćiv ando sa jekh đes
đikaj dikhavas sunenca*

*dijan ande mungri ođi
sargo ćormadari
dijan po vudar mungre mujestar
thaj lačhardilan ando ilo*

Gordana Đurić

Slovo

oprosti mi to srečanje
ker sem bolna od starosti
in utrujena od prevelike žalosti
kakor da živim neko drugo življenje

vtkala sem te v vsako pesem
in sleherni dan sem poimenovala po tebi
moja duša je trepetala ko sem te čakala
verjela sem v nekakšno vrnitev
v času sanjanja

zalezal si se v mojo dušo
kakor razbojnik si se vrinil
skozi moja usta kakor da so vrata
in se namestil v moje srce

(Prevedel: Zrimšek Sandi, Traja I. Brizani)

Romski reki in pregovori – kratek izbor

Ajsi bori lačihi: xal bilondo, phenel londo.

Takšna snaha je dobra, ki je neslano in reče, da je dobro soljeno.

Akana mukav tut le Devlesa.

Odpuščam te k Bogu (ob pogrebu).

Devlesa araklam tume.

Bog je uredil, da sem te našel.

Devlesa avilan.

Bog te mi je dal.

Gadje Gadjensa, Rom Romensa.

Gadže (neromi) z Gadži, Rom z Romom.

Kon khal but, khal peski bakht.

Kdor veliko je, sne lastno srečo.

Romi – Abelovi otroci

Vinko Ošlak

Na zahrbtnen uboj štirih Romov v Gornji Borti (Oberwart) na Gradiščanskem 4. februarja 1995, ki je bil nekakšen strašen sklep nekajletnega pisemskega in bombnega terorja v Avstriji, sem v nemoči človeka, ki nima na tem svetu v rokah drugega sredstva kakor krhko pero, odgovoril z daljšim esejem *Kajno kaj Habelo*, ki sem ga objavil v esperantski reviji *La Gazeto*, izhajajoči v Franciji. V eseju sem skušal seči globlje, kakor pa lahko segajo kriminološke, politološke ali sociološke preiskave. Skušal sem priti do odgovora na vprašanje, odkod takšna nestrpnost do romskega naroda, ki se pravzaprav ne razlikuje od nestrpnosti do Judov, pri katerih je agresivnost zaradi njihove izvoljenosti vsaj nekako razumljiva, čeprav s tem ne tudi že opravičena. Prišel sem do sklepa, da ima tudi preganjanje Romov svoje korenine v judovski zgodovini, v starozavezni pripovedi o Kajnu in Abelu, sinovih naših prvih staršev Adama in Eve.

Kajn ni bil samo začetnik mestne in industrijske civilizacije, katere pripadniki smo tudi mi, bil je tudi začetnik zasebne lastnine, saj je bilo obdelano polje – in on je bil poljedelec – treba zavarovati z ogrado in kajkrat tudi z obrambno stražo. Svojega brata Abela, veselo naivnega pastirja, ki je potoval s svojimi čredami za pašo, ne oziraje se na to, da bi utegnil kak pašnik pripadati izključno že komu drugemu, je Kajn moral doživljati kot neciviliziranega anarhista, ki ne upošteva temeljnih pravil vedenja in spoštovanja zasebnosti. Kar je Kajn v trudu in potu svojega obraza pridelal na svojih poljih, so Abelove črede brezskrbno popasle. Tu je moralo priti do spopada, posebej še, ko se je dim Abelove daritve dvigal k Bogu, dim Kajnovih, trdo pridelanih pridelkov, pa se je vlekel po tleh. Spor med Kajnom in Abelom je bil v resnici spor dveh temeljnih konceptov in načinov človeškega in medčloveškega življenja. Kar pa je pri vsej stvari skoraj nerazrešljiva uganka, je tole: Kajnov način je v osnovi krivičen in vodi v vojno, a je edini učinkovit in omogoča tudi tolikšno naseljenost Zemlje, kakršni smo priča sedaj, ko nas je na tem planetu že šest milijard. Abelov način je v osnovi pravičen in bolj človeški, tudi manj militarističen, saj je bilo spore mogoče reševati tako, kakor sta ga nazadnje rešila očaka Jakob in Ezav: vsak je šel s svojimi čredami v drugo smer. Abelov način je bolj božji kakor Kajnov, a je žal neučinkovit. Če bi vse človeštvo živelo kakor Abelovi pastirji, bi Zemlja ne mogla prehraniti niti tisočinke današnjega prebivalstva, človeštvo pa ne bi naredilo nobenega koraka v smeri kulturnega in tehničnega razvoja.

Med obema modeloma človeškega sožitja, kajnitskim mestnim, kar pomeni tudi poljedelskim, in abelitskim nomadskim, je spor in spopad, ki se nikakor ni končal s prvim umorom, opisanim v Svetem pismu, temveč se je z njim šele začel. Da bi bila zmeda še večja, je Bog Kajna, se pravi tistega izmed obeh bratov, ki je moril, posebej zaznamoval, da se ga nihče ne bi dotaknil. Zgodovina človeštva kaže, kakor da tudi tista zaznamovanost ni veljala samo za Kajna, temveč velja v večji ali manjši meri za večino njegovih potomcev. Kako redko kdaj uspe zarota zoper krvoločnega tirana, je najbolje pokazala

zgodovina 20. stoletja: noben atentat ni uspel niti zoper Hitlerja niti zoper Stalina! Abel je človek, v katerem je še veliko ostankov in spominov raja, iz katerega sta bila njegova starša izgnana. Človek pa, ki je močno zaznamovan z rajem, se v svetu izgnanstva, kar naša Zemlja je, ne zna prav obrniti in navadno konča tako, kakor je končal Abel sam. Kajn pa je bil človek, v katerem so bile že prisotne zasnove Novega Jeruzalema, se pravi stanja, h kateremu je človeštvo z vso svojo zgodovino napoteno. Če je bil v Abelu spomin na preteklost, je bil v Kajnu "spomin" na prihodnost. Ne le oba brata, vse človeštvo je razpeto med obema poloma: začetkom v raju in iztekom (paruzijo) na Novi Zemlji, v Novem Jeruzalemu kot njenem središču.

Če bi nekoliko poenostavil teološki pogled na to vprašanje, bi rekel: Bogu je sicer bolj všeč nomad Adam, zato sprejme dim njegove daritve – mandat zgodovine in njenega razvoja pa vendarle izroči stalno naseljenemu poljedelcu in ustanovitelju mest in industrije Kajnu, ki ga za dovršitev njegove naloge zavaruje s posebnim znamenjem, da ga ne bi kaznovali za zločin nad bratom Abelom. To ni edina takšna "muha" nam nedoumljivega Boga. Tudi Jezus je imel izmed svojih učencev najraje Janeza, po duši najbrž tudi nekakšnega nomada – a mandat za vodenje njegove zadeve, ki ji danes pravimo Cerkev, je dal pragmatičnemu, a niti v stvareh morale niti v stvareh vere preveč zanesljivemu ribiču Petru. In zdi se, če sledimo človeški zgodovini, da je to "božja politika" za vse čase. Ves čas nastaja vtis, da narode, ki so bližje nomadskemu načinu življenja in so v tem smislu manj zahtevni do drugih narodov in do fizičnega okolja, nekako izpostavlja samovolji in moči narodov, ki živijo v kajnitski civilizaciji, ki je po svojem bistvu napadalna do narave in do drugih ljudstev. In po drugi strani nastaja vtis, kakor da narodi, ki se izrazito pregreše zoper svoje sosede, ne dobijo svojim zločinstvom ustrezne kazni, pri čemer imamo spet lep primer ob izteku 20. stoletja. Narod, ki je zakrivil dve svetovni vojni, ki je skušal uničiti cele narode, med njimi predvsem izvoljenega, med njimi tudi romskega, ki je dal človeštvu dvoje danajskih daril: nacizem in komunizem – uživa že vso drugo polovico tega stoletja status privilegirane naroda.

Zdi se, da obstaja analogija med božjim ravnanjem s posamezniki in narodi. Hudobni ima večji delež tega sveta, vera pa nas tolaži, da ima dobri večji delež na onem svetu – in delež tam je večni in neuničljiv! Bog, gospodar in mojster zgodovine, uporablja hudobnega v mehanske namene: kot motor, kot lokomotivo zgodovinskega razvoja. Zato ni bil samo Kajn zaznamovan in zavarovan s posebnim znamenjem, da ga nihče ne bi ubil – tudi sodobni Kajnovi otroci imajo to znamenje in puščajo vtis nedotakljivosti.

Je iz te zagate sploh kaka rešitev? Rešitev je v Jezusovem nasvetu, ki velja za veliko primerov, a prav gotovo tudi za tega: Eno je treba storiti, a drugega ne opustiti! A kako storiti vse to, kar zahteva od nas nervozna kajnitska industrijska civilizacija, ne da bi opustili svoje nomadstvo, ki ga je Bog še enkrat najvišje počastil, ko je pastirjem dal prvim izvedeti za svoje učlovečenje?

Rešitev vidim v sintezi telesno-duševne civiliziranosti in duhovnega nomadstva. Na tem planetu ne more živeti šest milijard ljudi, ki bi pasli ovce in z njimi potovali za dobro travo okoli sveta. Če hočemo preživeti, moramo živeti, kakor so nam uredili svet Kajnovi potomci. A če hočemo lepo, dobro in prav živeti, moramo vsaj v duhu ostati nomadi: otroško preprosti pastirji, nevezani na kar koli trdnega na tem svetu, pripravljeni vedno znova dvigniti svoj šotor in se preseliti, iti za čredo – ne več čredo ovac, temveč predvsem za čredo svojih misli, ki jih k resnici ne vodi samo disciplina civilizacije, temveč tudi in še bolj, svoboda nevezanega nomada.

Ljudstvo Roma je eno zadnjih ljudstev na tem svetu, ki tudi v vsakdanjem smislu še deloma živi na nomadski način. Vedno manj, a vendarle še. Zato je že samo s tem, da obstaja, trajni izziv vsem drugim, ki so se rodili v kajnitski mestni civilizaciji in jo za svojo tudi sprejemajo. Tudi če sodobni kajnit nima več skrbno obdelanega polja, za katerega pridelek bi se moral bati, in tudi če Romi ne pridejo s kako veliko čredo živali, ki bi poteptale in popasle obdelano polje, v globini

še vedno ostaja in se odziva ista nelagodnost, isti strah pred tem, da bi nomad s svojo čredo uničil polje in njegov pridelek. Ta refleks se ne sproža samo ob Romih kot ljudstvu, ki je deloma še ohranilo nekaj nomadskih navad, pač pa tudi ob vseh drugih posameznikih, ki v kakršnem koli smislu izražajo nekaj nomadskega. Predvsem dve kategoriji sta tu všteti: resnični umetniki in resnični kristjani. Umetnik je namreč nomad, celo bolj nomad, kakor pa tisti, ki podira svoj šotor in se venomer seli iz kraja v kraj, s svojo družino in s svojimi živalmi. Umetnik je samo tedaj zares lahko umetnik, če se ne pusti vezati na nič stalnega in čvrstega, če ni naredil kompromisa s civilizacijo, kakršno je zasnoval Kajn. In pravi kristjan ni zaskrbljen, kaj bo jedel in kaj bo oblačil in kje bo spal in prebival, saj mu je njegov Učitelj povedal, da je to Gospodova skrb. Kristjan naj skrbi za ljubezen in za rast Božjega kraljestva, vse drugo pa mu bo navrženo. In kristjan, če je čisto zaresen, svojih sorodnikov ne vidi v krvnih sorodnikih, temveč v tistih ljudeh kjer koli po svetu, ki v enakem smislu izpolnjujejo Božjo voljo. Zato se ob pogledu na resničnega umetnika in resničnega kristjana v ljudeh tega sveta, kajnitih, sproža enaka reakcija, enaka nestrpnost in napadalnost, ki kdaj seže do preganjanja in ubijanja.

Mnogi so hoteli Romom “pomagati”, da bi se rešili iz začaranega kroga odklanjanja. Ker niso razumeli vzrokov za vedenje tako pri Romih, kakor tudi pri drugih narodih in ljudstvih, s katerimi so prihajali Romi v stik, so v dobri veri skušali Romom odvzeti prav tisti del njihove narave, ki je pri njih najdragocenejši: njihovo svobodo, njihovo nevezanost na prostor in trdne strukture, njihovo nomadstvo. Skušali so jih na silo “prilagoditi” okolju, dodeljevali so jim stanovanja in dajali delovna mesta, potem pa so se razočarani zgražali nad “nehvaležnostjo” Romov, ki tega velikega in tako dobro mišljenega darila niso znali prav sprejeti in so nazadnje spet končali v svojem značilnem svetu. Tudi veliki vladarji so zapadali tej zmoti, od Marije Terezije do maršala Tita – in tudi današnje demokratične oblasti najbrž ne ravnajo bistveno drugače.

Slovenci so veliki strokovnjaki, kadar gre za njihove narodnostne in jezikovne pravice zunaj njihovega oblastnega področja. V Avstriji, Italiji, na Madžarskem – na Hrvaškem, kjer živi največ Slovencev, po čudni logiki še ne – zahtevajo javno rabo slovenščine, od sodišč do krajevnih oznak. Vse to je lepo in prav. Lepo in prav pa bi bilo, ko bi Slovenci to svoje znanje in hotenje uporabili tudi doma, kjer so sami v položaju “večinskega naroda”. Pri Italijanih in Madžarih jim to tudi uspeva. Nemce so najprej iztrebili fizično, kakor celo nacisti niso iztrebili Slovencev na Koroškem in fašisti ne Slovencev na Primorskem, sedaj pa jih poskušajo iztrebiti še kulturno in duhovno, ko preprosto zanikujejo njihov obstoj in vztrajajo pri tim. “avnojskih sklepih”, ki so bili čisti primer rasizma, s čimer se še vedno štejejo za del nekdanje Jugoslavije. Z Romi, ki so, če izvzamem pripadnike narodov, s katerimi smo nekoč živeli v skupni državi in veljajo danes v Sloveniji za tujce, najbrž najštevilnejša neslovenska narodna skupnost v Sloveniji, in so v tej deželi nastanjeni že stoletja, pa je v veljavi nekaka vmesna rešitev, ki je globoko pod ravniyo ureditve za Italijane in Madžare in nekaj nad ravniyo, ki velja za Nemce, Srbe, Hrvate, Bosance in druge iz nekdanje Jugoslavije. Predvsem Slovincem še ni prišlo na misel, da Romom niso veliko pomagali, če so jih silili v slovenske šole, niso pa jim omogočili pouka v njihovem jeziku romanés.

Rešitev vidim, kakor sem že nakazal, v sintezi duhovnega nomadstva in fizične urbanosti. Rom se bo moral naučiti živeti svoje nomadstvo tako, da pri tem ne bo ogrožal urbanih pridobitev in ureditev ljudstva, v katerega soseščini živi; Slovenec, Avstrijec, Madžar ali kdo drug pa se bo moral naučiti živeti svojo urbanost tako, da pri tem ne bo ogrožal nomadskega duha Romov, umetnikov, kristjanov in drugih, ki se tej skupini pridružujejo. To je mogoče urediti le tako, da tako Rom kakor tudi njegov sosed, recimo Slovenec, začeta privzemati obe naravi: nomadsko in urbano; nomadsko v duhu, kjer je produktivna in neškodljiva, urbano v vsakdanji življenjski praksi, ker je samo ta v danih okoliščinah mogoča. Rom naj se torej ne trudi biti manj Rom, manj nomad – le svojemu nomadstvu naj da duhovno razsežnost, na

ravni vsakdanjega življenja pa naj svoji naravi doda še pridobitve urbanega sveta. In Slovenec naj si ne prizadeva, da bi bil manj Slovenec, manj urbaniziran – le gleda naj, da s svojo urbanostjo ne bo zabetoniral vsega zelenega, nenačrtovanega, spontanega, nepredvidljivega, nezanesljivega, vprašljivega, nomadskega. Svoji urbani naravi naj doda iz duhovnega nomadstva, ki se ga lahko nauči pri svojem doslej zanj nadležnem sosedu Romu!

Viri:

Tihomir Vukanović: *Romi (Cigani) v Jugoslaviji*

August F. Pott: *Die Zigeuner in Europa und Asien*, Halle, Heynemann 1844-45 ; David MacRitchie: *Accounts of the Gypsies of India*, 1886 New Society Publications, Delhi, India

Rajko Đurić: *Seoba Roma*

N. Kuret, *Ciganske pravljice* MK, Ljubljana 1995

Kazalo

UVOD.....	5
POGLED V ZGODOVINO ROMOV	6
O izvoru Romov	6
Znanstveni pogledi na poreklo Romov	8
Pomembni raziskovalci in njihova dela o poreklu Romov	10
Selitve Romov in njihov prihod na evropska tla	12
Prihod Romov na slovenska tla	13
Kako so v tistih časih o Ciganih na slovenskem mislili in pisali.....	15
Izvor imena Cigan oz. Rom	16

ROMI V EVROPI DANES	17
Geografska naseljenost	18
Položaj Romov v Evropi.....	19
MATERIALNA IN DUHOVNA KULTURA ROMOV	22
Romske navade in običaji.....	22
Romski poklici in umetniške veščine v preteklosti	25
Religija in verovanja.....	27
Romski jezik	30
Dnevi v tednu / E kurkesere dive.....	36
Letni časi/ Beršerske vaktja	37
Meseci v letu / Masekongre anava.....	37
Romi in glasba	38
Flamenco – glasba – ples.....	40
Zgodba o Djangu	41
Romi v literaturi.....	51
Patrin – Opré Roma	52
Legende in bajke (Purane in paramiči)	52
PRAVLJICE, PRIPOVEDKE IN SODOBNI PRIMERKI ROMSKE PROZE.....	53
Zgodba o Arabcu	54
Vrtnica z groba	62
Žena je zlo, brez katerega ne gre	67
Revščina.....	68
Sanje	71
Ajša	74

O revnem Romu.....	76
Ponovno v življenje	81
Otroci	83
ROMSKA POEZIJA	87
Suno	88
San	88
O bršim rovela	89
Jesenska elegija.....	89
Ćhajorije šukarije.....	90
Punčka zala	91
Ďelem, Ďelem.....	91
Hodil sem.....	93
Mi daj man mukhlja.....	94
Mati me je zapustila.....	95
Romano dive (erdelezi).....	96
Romski dan (erdelezi).....	97
Ušti,ušti baba	97
Vstani, vstani, otec moj	98
Kaperav, kauštav.....	98
Pada, se dviga	99
Parne javinja	100
Bela svetnica	101
Tu	102
I dar phagela i bar	103

Strah premaga kamen	103
Prasta grasta	104
Dirjaj konj	105
Jertipe.....	106
Slovo	107
 ROMSKI REKI IN PREGOVORI – KRATEK IZBOR	 108
ROMI – ABELOVI OTROCI	109
KAZALO	116

AVTORJEVA BESEDA

Želja, da napišem knjigo o Romih, se mi je porodila pred leti, ko sem dobil v dar avdio kaseto s posnetki romske glasbe, točneje neke romske skupine, ki nastopa po južni Italiji in to pretežno na svadbah. Glas Roma, ki med igranjem spontano pripoveduje zgodbe o romskem življenju, je prebudil v meni željo po pisanju. Takrat sem spoznal, da “on” v meni govori: Naredi kaj za svoj narod in ga predstavi ljudem tudi z druge plati, kakor ga sicer v medijih ponavadi predstavljajo. Moj narod je zelo slabo predstavljen v medijih. Če pa je že predstavljen, potem pretežno v črni kroniki in rubrikah, ki so namenjene kriminalu.

Romi smo ljudje, ki bomo druge narode na Zemlji vedno spominjali na to, da ni vse materialnost in da se tudi na Zemlji da živeti tako, kakor bomo verjetno živeli po smrti: brez materialnih dobrin, ki so večini ljudi tako zelo pomembne in mislijo, da brez njih ni življenja. Romi smo dokaz, da je tudi to možno. Med nami so razlike in mnogi od nas nismo nikoli živeli pod šotori ali v barakarskih naseljih. Kljub temu pa vsi globoko v sebi nosimo svobodo, ki nam jo je podaril Bog in jo lahko uživamo že tu - na Zemlji. Med nami je veliko različnosti,

vendar imamo vsi skupno lastnost - nikoli v zgodovini človeštva nismo povzročili ene same, najmanjše vojne. Tega nam Bog ni vsadil v naše gene, temveč nas je obdaril s tem, da smo glasbeniki, glasba pa je edina umetniška oblika izražanja, ki jo razumejo povsod po svetu. Pravijo, da imamo mehko dušo in srce. To bo držalo, če sodim po Romih, ki jih poznam in jih srečujem v svojem življenju.

Sožitje romskega naroda z drugimi vidim v tem, da jih Romi sprejmejo takšne, kakršni so: urejene, materialno in tehnološko usmerjene, Rome pa naj bi drugi narodi sprejemali takšne, kakršni smo: povezane z Zemljo, a ne vezane na zemljo.

Zahvala:

Zahvaljujem se vsem, ki so mi kakorkoli pomagali pri izdaji knjige, posebno Vinku Ošlaku, Rudiju Bricu, Toniju Pavčku, Tatijani Avsec in Ministrstvu za kulturo RS, oddelku za manjšine, in seveda svoji družini.

Fotografije so prispevali: Nada Žgank in Muhedin Brijani. Foto za naslovnico je izdelal Vili Lamovšek.

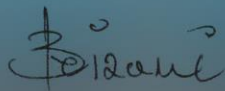
Knjigo posvečam očetu in mami -
(Uka in Fethija Brizani) Očetu zaradi
tega, ker je resnično vplival na moje
življenje in na življenje mojega brata in
sester. Živeli smo v slogi in harmoniji.

Bil je prvi Rom po 2. svetovni vojni v
bivši Jugoslaviji, ki je namesto, da bi
služil kruh z igranjem na porokah in na
cestah, snemal v TV in radijskih
studijih.

Romi smo ljudje, ki bomo ostale narode na Zemlji vedno spominjali na to, da ni vse materialnost in da se tudi na Zemlji da živeti tako, kot bo verjetno, življenje po smrti.

To je brez materialnih dobrin, ki so večini ljudi tako zelo pomembne in mislijo, da brez njih ni življenja.

Romi smo dokaz, da je tudi to možno. Med nami so razlike in mnogi od nas nikoli nismo živeli pod šotori ali v barakarskih naseljih. Kljub temu pa vsi globoko v sebi nosimo tisto svobodo, ki nam jo je podaril Bog in jo lahko uživamo že tu - na Zemlji.

www.mohorjeva.at

ISBN 3-85013-797-X

9 873850 137971

Mohorjeva
Hermagoras